

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Eripedagoogika ja logopeedia õppekava

Maige Vallik

LASTE AIAÕPETAJATE JA LAPSEVANEMATE HINNANG ENDA VALMISOLEKULE
ERIVAJADUSTEGA LASTE SEKSUAALSE ARENGU TOETAMISEKS
SEKSUAALHARIDUSE KAUDU

Magistritöö

Juhendaja: lektor Kai Part

Vastutav juhendaja: lektor Pille Häidkind

Tartu 2022

Kokkuvõte

Lasteaiaõpetajate ja lapsevanemate hinnang enda valmisolekule erivajadustega laste seksuaalse arengu toetamiseks seksuaalhariduse kaudu

Kvalitatiivse uurimuse eesmärgiks oli selgitada välja sobitus- ja erirühma õpetajate ja erivajadustega laste vanemate suhtumine seksuaalhariduse vajalikkusesse, nende kogemused eelkoolieas laste seksuaalse arengu väljenduste kohta ning kas ja kuidas käsitletakse seksuaalhariduse teemasid erivajadustega lastega. Fookusgrupi intervjuudest selgus, et nii õpetajad (N=5) kui lapsevanemad (N=6) suhtusid koolieelsesse seksuaalharidusse üldiselt positiivselt ja nägid selle vajalikkust, kuid õpetajate seas avaldati ka arvamust, et varajane seksuaalharidus tekitab lastes liigset uudishimu. Nii õpetajad kui ka lapsevanemad olid märganud laste seksuaalse arengu mitmekesisist väljendumist ja leidsid, et eelkoolieas erivajadustega laste seksuaalharidus peab toimuma mõlema koostöös. Õpetajad tundsid end teemade käsitlemisel kindlalt, kuigi vaid üks osaleja oli temaatilisel koolitusel käinud. Seevastu lapsevanemad tundsid end seksuaalhariduse teemade käsitlemisel ebakindlalt ja soovisid lasteaialt tagasisidet ja tuge.

Märksõnad: seksuaalharidus, alusharidus, erivajadustega laps, teadmised, valmisolek

Abstract

The self-assessed readiness of kindergarten teachers and parents to support the sexual development of children with special needs through sexuality education

The aim of the qualitative study was to investigate the attitude of integrated/special group kindergarten teachers and parents of children with special needs to the need for sexuality education, their experiences of expressions of childhood sexuality and delivering sexuality education. Focus group interviews revealed that teachers (N=5) and parents (N=6) generally had a positive attitude, but the view that early sexuality education aroused excessive curiosity in children was also expressed by teachers. Both teachers and parents had noticed the diverse expression of sexuality in children and considered that the sexuality education should take place in cooperation between parents and teachers. Teachers feel confident, but parents feel insecure about sexuality education and expect support from the kindergarten.

Keywords: sexual education, basic education, special needs child, knowledge, readiness

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Teoreetiline ülevaade	5
1.1 Lapse seksuaalne areng koolieelses eas	5
1.2 Seksuaalhariduse mõiste ja eesmärgid	6
1.2.1 Seksuaalhariduse sisu koolieelses eas.....	7
1.2.2 Eestikeelsed juhendmaterjalid ja koolitused seksuaalhariduse teemadel	8
1.2.3 Õpetajate ja lapsevanemate uuringud	9
1.3 Erivajadustega laste seksuaalharidus	11
1.4 Magistritöö eesmärk ja uurimisküsimused.....	13
2. Uurimismetoodika.....	14
2.1 Valim.....	14
2.2 Andmekogumine	16
2.3 Andmeanalüüs.....	17
3. Tulemused.....	18
3.1 Õpetajate ja lapsevanemate suhtumine seksuaalharidusse ja selle vajalikkusesse	18
3.2 Õpetajate ja lapsevanemate poolt lastega käsitletud teemad.....	21
3.3 Seksuaalhariduse teemade käsitlemine erivajadustega lastel.....	27
3.4 Kirjandusallikad ja koolitused seoses seksuaalharidusega.....	30
4. Arutelu	31
Tänuõnad.....	36
Autorsuse kinnitus	36
Kasutatud kirjandus	37
Lisad.....	41
Lisa 1. Ankeet õpetajatele	41
Lisa 2. Ankeet lapsevanematele	42
Lisa 3. Kutse uuringus osalemiseks	43
Lisa 4. Küsimuste kava õpetajatele.....	44
Lisa 5. Küsimuste kava lapsevanematele.....	46
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.....	48

Sissejuhatus

Lapsed väljendavad väikelapse- ja koolieelses eas enda seksuaalsust nii verbaalselt kui käitumise kaudu ning sellised olukorrad vajavad sageli täiskasvanu poolt reageerimist ja suunamist (Cacciatore *et al.*, 2020a). Seksuaalharidus on eakohane õpetus inimese seksuaalsusest, mille kaudu saab laps vajalikud teadmised, oskused ja positiivsed hoiakud (Euroopa..., 2015).

Koolieelses eas tähendab seksuaalharidus eeskätt oma keha tundma õppimist, tunnete mõistmist ja turvaoskuste õppimist (Laste..., 2018) toetamaks lapse füüsilist, emotsionaalset, vaimset ja sotsiaalset heaolu (Cacciatore *et al.*, 2020a). Muuhulgas ennetab eakohane ja heatasemeline seksuaalharidus seksuaalset väärkohtlemist (Balter, Rhijn & Davies, 2016). Eesti 16–26-aastastest noortest 45% on seksuaalse ahistamise või seksuaalvägivalla ohvriks sattunud internetis või väljaspool seda (Justiitsministeerium, 2020). Varajase seksuaalharidusega, on võimalik ennetada laste ja noorte sobimatut ja lubamatut seksuaalkäitumist (Frans, 2020).

Mitmetest uuringutest on selgunud, et nii lapsevanemate kui ka õpetajate teadmised koolieelses eas laste seksuaalsest arengust ei ole piisavad (Cacciatore *et al.*, 2020a). Sõnad „seksuaalsus“ ja „seksuaalharidus“ tekitavad alushariduse kontekstis sageli hämmeldust ja esineb hoiakut, et igasugune seksuaalsusega seotud õpetus selles vanuses pole vajalik (Cacciatore *et al.*, 2020b). Lapsevanematel ja õpetajatel sageli puuduvad oskused toetamaks lapse seksuaalset arengut eakohase seksuaalhariduse kaudu (Balter, Rhijn & Davies, 2016; Brilleslijper-Kater & Baartman, 2000; Davies & Robinson, 2010).

Seksuaalhariduse pakkumine erivajadustega lastele ja noortele on eriti põhjendatud, kuna erivajadus võib olla nii seksuaalvägivalla ohvriks langemise kui selle toimepanemise soodustavaks teguriks (Euroopa..., 2015). Uuringuid koolieelses eas erivajadustega laste seksuaalhariduse kohta on vähe, peamiselt on kaardistatud barjääre ja eripärasid erivajadustega lastele seksuaalhariduse pakkumisel ja puuduliku seksuaalhariduse tagajärgi (Michielsen & Brockschmidt, 2020).

Eestis on koolieelses eas laste seksuaalharidust käsitletud Kullas (2021). Selgus, et 4–7-aastaste laste vanemad peavad eelkoolieas seksuaalharidust oluliseks ja nõustuvad, et see kaitseb last seksuaalse väärkohtlemise eest, kuid tunnevad end lastega rääkimisel ebakindlalt ja peavad enda ettevalmistust ebapiisavaks. Alushariduse tasandil on loodud juhendmaterjale ja pakutakse koolitusi, kuid seni pole Eestis läbi viidud uuringuid lapsevanemate ja õpetajate hulgas

hindamaks nende valmisolekut erivajadustega lapse seksuaalse arengu toetamiseks seksuaalhariduse kaudu.

1. Teoreetiline ülevaade

1.1 Lapse seksuaalne areng koolieelses eas

Lapse seksuaalsus erineb täiskasvanu omast nii selle väljendumise, sisu kui eesmärkide poolest. Lapse seksuaalne areng algab sünnist ja kulgeb etappidena läbi lapse- ja noorukiea. Lapsed väljendavad enda seksuaalsust väga mitmekesiselt, alguses käitumise teel, kuid kasvades üha enam ka verbaalselt (Euroopa..., 2015; Frans, 2020).

Lapsed tunnevad juba varases eas huvi enda ja teiste keha vastu, esitavad küsimusi hügieeni kohta, väljendavad sõpruse ja meeldimisega seotud tundeid, katsetavad sobilikku ja ebasobilikku puudutamist (Cacciatore *et al.*, 2020a). Kuni neljanda eluaastani seisneb laste jaoks seksuaalsus peamiselt avastamises – lapsed uurivad enda keha ja selle funktsioneerimist, sh suguelundeid, nii vaatamise kui katsumise teel ning tunnevad huvi ka teiste keha vastu. Peale neljandat eluaastat muutub juhtivaks mängimine (kodu-, arsti-, keha avastamise rollimängud) ja lapsed hakkavad rohkem küsimusi esitama näiteks laste saamise, inimeste erinevuste, tervise, õiguste ja suhete kohta. Tihti peale esitabki laps oma esimesed küsimused emale või isale, kuid selleks võib olla ka õpetaja. On väga oluline, et laps saaks igale küsimusele eakohase vastuse. Ei tohi jätta küsimusele vastamata, kuna see mõjutab olulisel määral lapse ja täiskasvanu vahelist usalduslikku suhet (Almann, 2000). Mida rohkem lapsed avastavad ja katsetavad, seda enam kogevad nad ka erinevaid emotsioone, mille kaudu tehakse vahet heal ja halval, osatakse paremini hoiduda mittesoovitud seksuaalkogemustest ja omandatakse sotsiaalsed normid seoses seksuaalsusega (Cacciatore *et al.*, 2020a; Euroopa..., 2015).

Balter, Rhijn ja Davies (2016) viisid Kanadas läbi uuringu, kus veebiküsitluse kaudu küsiti lasteaija õpetajatelt (N=64) avatud ja suletud küsimusi laste seksuaalsete avalduste kohta. Vastustest kerkis esile neli teemat: tualettruumi kasutamine, iseenda puudutamine, mäng ja perekonnaelu mõjud. Need on kohad ja tegevused, kus õpetajad on pannud tähele seost lapsega seksuaalsusega. Lastel oli huvi avastada enda ja teiste keha (peamiselt tualettruumis), mängida rollimänge ja esitada küsimusi pereelu, sooliste erinevuste ning laste saamise kohta. Uuringust tuli välja, et lapsed tundsid huvi vastassoost väikelapse mähkmete vahetamise vastu ja uurisid

tihti paljaid nukke. Samas õpetajatest vaid 12,5% arvas, et õige vanus seksuaalhariduse omandamiseks on koolieelne iga.

Hollandis (Brilleslijper-Kater & Baartman, 2000) uuriti 2–6-aastaste laste (N=63) teadmisi. Selgus, et 86% lastest esitasid küsimusi suguelundite kohta juba 2-aastaselt, 76% 2,5–3-aastastest lastest tundsid huvi raseduse ja 70% 3-aastastest sünnituse vastu. Vastanutest kolm last uuris seksuaalse kuritarvitamise teema kohta. Enamasti teadsid lapsed poisi ja tüdruku soolisi erinevusi ja milliseid kehaosasid tuleb katta. Vähesed teadsid pereelu, sünnitamise, raseduse ja väärkohtlemise kohta. Uurijad järeldasid, et lastel on loomulik uudishimu nimetatud teemade suhtes, kuid nad pole saanud piisaval määral eakohaseid teadmisi nende kohta.

1.2 Seksuaalhariduse mõiste ja eesmärgid

Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) Euroopa seksuaalhariduse standardite kohaselt on tänapäevane laiapõhjaline seksuaalharidus:

õpetus seksuaalsuse kognitiivsete, emotsionaalsete, sotsiaalsete, suhetega seotud ja kehaliste aspektide kohta. Seksuaalharidus algab varases lapseas ning kestab kogu nooruki- ja täiskasvanuea. Laste ja noorte puhul on selle eesmärgiks toetada ja kaitsta seksuaalset arengut. See annab lastele ja noortele järk-järgult teadmised, oskused ja positiivsed hoiakud, et mõista ja nautida oma seksuaalsust, omada turvalisi ja rikastavaid inimsuhteid ning võtta vastutus enda ja teiste inimeste seksuaaltervise ja seksuaalse heaolu eest. See võimaldab neil teha valikuid, mis tõstavad nende elukvaliteeti ja annavad panuse kaastundliku ja õiglase ühiskonna heaks. Kõigil lastel ja noortel on õigus saada eakohast seksuaalharidust (Euroopa..., 2015, lk 19).

Sõna „seksuaalharidus“ võib inimestes tekitada vastuolulisi tundeid, sest seda võidakse seostada täiskasvanuliku seksi õpetusega ja seetõttu pidada seda lapseas ebasobivaks. Selleks, et koolieelses eas laste seksuaalhariduse sisu muutuks arusaadavamaks ja hakatakse nägema selle vajalikkust, on oluline tutvustada eakohase seksuaalhariduse sisu ja eesmärke. Vajadusel tuleks leida alternatiivne nimetus, mida on Cacciatore uurinud koos kaasautoritega Soomes läbiviidud uuringus, kus uuriti mõiste „*kehotunnekasvatus*“ (keha- ja tunde kasvatus) vastuvõetavust 1–6-aastaste laste vanemate ja õpetajate hulgas. Leiti, et uus termin on positiivne, neutraalne ja ei seondu täiskasvanuliku seksiga, millest tulenevalt soovivad autorid kaaluda varasema termini väljavahetamist (Cacciatore *et al.*, 2020b).

1.2.1 Seksuaalhariduse sisu koolieelses eas

Maailma Terviseorganisatsiooni (MTO) Euroopa seksuaalhariduse standardites on välja toodud soovitusel, milliseid seksuaalhariduse teemasid tuleks eri vanuses käsitleda. Koolieelses eas lapsed jäävad kolme vanuserühma: 0–4, 4–6 ja osaliselt ka 6–9 aastat.

Teemad on jaotatud kaheksaks üldteemaks: inimese keha ja selle areng (alateemad näiteks kõik kehaosad ja nende funktsioonid, keha hügieen); viljakus ja soojätkamine (rasedus, sünn ja lapsed); seksuaalsus (oma keha ja suguelundite avastamine); tunded („jah“ ja „ei“ tunded, erinevat tüüpi armastused); suhted ja elustiilid (erinevat suhted ja pered); seksuaalsus, tervis ja heaolu (head ja halvad kogemused enda kehaga); seksuaalsus ja õigused (lapse õigus turvalisusele ja kaitstusele); seksuaalsuse sotsiaalsed ja kultuurilised mõjurid (sotsiaalsed reeglid seoses seksuaalsusega). Iga üldteema juures on eraldi välja toodud vajalikud teadmised, oskused ja hoiakud, mis antud vanuses tuleks saavutada. Näitena on toodud tabelis 1 kaks teemat (Euroopa..., 2015).

Tabel 1. Näited MTO Euroopa seksuaalhariduse standarditest (Euroopa..., 2015).

Teema	Vanus	Teadmised	Oskused	Hoiakud
Inimese keha ja selle areng	0–4a	kõik kehaosad ja nende funktsioonid /.../	kehaosade nimetamine /.../	positiivne kehapilt ja minapilt; endast lugupidamine
	4–6a	erinevad kehad ja erinevad sood /.../	kehade erinevuste märkamine /.../	erinevuste austamine /.../
Viljakus ja soojätkamine	0–4a	rasedus sünn ja lapsed /.../	nendel teemadel korrektse sõnavaraga rääkimine	erinevate viiside aktsepteerimine, kuidas laps võib peresse tulla
	4–6a	soojätkamisega seotud müüdid /.../	nendel teemadel korrektse sõnavaraga rääkimine	erinevuste austamine: mõnedel inimestel on lapsed ja mõnedel ei ole

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2008) on välja toodud Eesti 6–7-aastaste laste eeldatavad oskused erinevates valdkondades. Mõistet seksuaalharidus ei ole eraldi välja toodud, kuid õppekava sisaldab mitmeid teemavaldkondi ja oskusi, mis on seksuaalharidusega otseselt seotud. Üldoskuste ning õppe- ja kasvatustegevuse valdkondade alt saab välja tuua näiteks, et laps püüab mõista enda ja teiste inimeste tundeid ja arvestada nendega, oskab küsida abi ja vajadusel osutab seda, loob sõprussuhteid ning julgeb ja tahab suhelda, saab aru oma-

võõras-ühine tähendusest ja teeb vahet heal ja halval käitumisel ning mõistab inimeste erinevusi, samuti tuleb toime enda emotsioonidega ja oskab neid sobival viisil väljendada, tunneb ja oskab kirjeldada iseennast ning on teadlik erinevatest ohtudest.

Riikliku eksami- ja kvalifikatsioonikeskuse poolt välja antud raamatus „Õppe- ja kasvatustegevuse valdkonnad“ (2009) on valdkonnas „Mina ja keskkond“ kirjeldatud, et laps teab poisi ja tüdruku erinevusi; tunneb oma kehaosasid; teab, mis on hea ja halb; oskab kirjeldada oma tundeid; selgitab, miks ei tohi võõraga kaasa minna.

1.2.2 Eestikeelsed juhendmaterjalid ja koolitused seksuaalhariduse teemadel

Eestis on alates 1990-ndatest arendatud kooli seksuaalharidust kohustusliku õppeaine inimeseõpetuse raames (Part, *et al.*, 2011). Viimastel aastatel on Tervise Arengu Instituudi, Tartu Ülikooli ja Eesti Seksuaaltervise Liidu eestvedamisel loodud juhendmaterjal ja läbi viidud koolitusi nii õpetajatele kui lapsevanematele toetamaks koolieelses eas lastele seksuaalhariduse teemade käsitlemist. Lisaks neile toetavad varajast seksuaalharidust ka mitmed temaatilised raamatud.

Hollandi Rutgersi materjalidest on kohandatud ja tõlgitud koolieelsete lasteasutuste õpetajatele juhendmaterjal „Koolieelses eas laste seksuaalkasvatus: keha, tunded ja turvalisus“ (Part & Kull, 2018). Frans (2020) on koostanud raamatu „Lipusüsteem: laste ja noorte lubamatule ja sobimatule seksuaalkäitumisele reageerimine“, mis on tõlgitud eesti keelde ja on abiks laste ja noortega töötavatele spetsialistidele.

Hollandi Rutgersi materjalidest on kohandatud lapsevanematele voldik „Laste seksuaalne areng vanuses 0 kuni 18 aastat“ (Laste..., 2018). Lisaks on Soome Väestöliitto poolt koostatud ja eesti keelde tõlgitud plakat „Toeta lapse arengut: lapsest lähtuv seksuaalkasvatus“ (Toeta..., 2020). Vanematele on Cacciatore (2014) kirjutanud käsiraamatu „Laste seksuaalkasvatus“. Almann (2000) on kirjutanud raamatu „Laps ja seksuaalsus. Miks? Millal? Kuidas?“, mis on abiks just lapsevanematele, kuidas erinevaid teemasid kodus käsitleda.

Eelkooliealistele lastele mõeldes on Soome Väestöliitto poolt koostatud ja eesti keelde tõlgitud plakat „Minu keha ja turvalisus“ (Minu..., 2020). Püttsepp (2017) on kirjutanud raamatu „Mina olen enda oma“. Kehade kohta saab uurida erinevaid pilte ja vastuseid küsimustele Pfeifferi (2011) raamatust „Minu keha raamat“ ja Tomingas (2019) tõlgitud raamatust „Miks?

Minu keha. Küsimused ja vastused“. Eelkooliealistele lastele on ilmunud otseselt seksuaalhariduse teemasid käsitlev raamat „Annabeli oma enda naba“ (Cacciatore & Ingman-Friberg, 2020).

Tervise Arengu Instituudi (TAI) kaudu toimusid 2016–2017. aastal lasteaia õpetajatele suunatud Lemme Haldre ja Eha Berezjuki poolt läbi viidud koolitused „Lapse seksuaalne areng ja seksuaalkasvatus lasteaias. Seksuaalne väärkohtlemine – märkamine ja lapse abistamine“. TAI korraldab alates 2019. aastast lasteaia õpetajatele koolitust „Koolieelses eas laste seksuaalkasvatus: keha-, tunde- ja turvalisusekasvatus“, kus käsitletakse lapse seksuaalset arengut, tutvustatakse MTO Euroopa seksuaalhariduse standardeid, räägitakse eakohasest, sobimatust ja lubamatust käitumisest (Lipusüsteemi meetoodika) (Tervise Arengu Instituut, 2021). Eesti Seksuaaltervise Liit koolitab lapsevanemaid teemadel: „Lapse seksuaalne areng“ ja „Seksuaalse väärkohtlemise ennetus ja märkamine“ (Eesti Seksuaaltervise Liit, 2021).

1.2.3 Õpetajate ja lapsevanemate uuringud

Seksuaalhariduse sisu ja vajalikkust tajuvad õpetajad üldiselt positiivselt, kuid eriarvamused on seksuaalhariduse ajastuse osas. Tikkaneni (2013) läbi viidud uuringus (20 lasteaiaõpetajat) olid peaaegu kõik õpetajad positiivselt meelestatud ja nõus, et mingis vanuses tuleb lapsega rääkida seksuaalhariduslikel teemadel, kuid varajases eas õpetamise alustamise poolt oli 80% vastanutest. Seksuaalharidust peeti enamuse hinnangul loomulikuks, kuid osades vastanud õpetajates tekitas see segadust. Balter, Rhijn ja Davies (2016) õpetajate seas läbiviidud uuringust selgus, et vaid 33,3% vastanutest tunneb end mugavalt lapsega seksuaalhariduslikel teemadel rääkides.

Siiski leidub õpetajaid, kes käsitlevad seksuaalhariduslikke teemasid koolieelses eas. Näiteks Tikkaneni (2013) uuringus 6 õpetajat 20-st arutlevad lastega erinevatel teemadel. Õpetajad tõid välja, et lastega oldi käsitletud meeldimise, hügieeni ja kiindumuse teemat, õpetatud erinevaid emotsioone ja kuidas nendega toime tulla ning õpitud erinevaid kehaosasid. Leiti, et õpetamine peab toimuma loomulikult läbi igapäeva tegevuste ning tekkinud küsimustele tuleb vastata eakohaselt. Vaid üksikud õpetajad arvasid, et õpetamine pole üldse vajalik, käsitleda tuleb teemasid vastavalt vajadusele.

Õpetajatel puudub ühtne arusaam, kes peaks seksuaalhariduslikke teemasid koolieelses eas lastega käsitlema. Soomes läbi viidud uuringus 20-st õpetajast 8 olid nõus, et nii õpetajad kui lapsevanemad peavad koos teemasid käsitlema, ülejäänud nõustusid selle väitega osaliselt, samas polnud ükski vastanutest arvamusel, et teemade käsitlemine peaks toimuma vaid kodus (Tikkanen, 2013). Õpetajate sõnul on oluline kaasata vanemaid õppetöösse (Balter, Rhijn & Davies, 2016).

Brilleslijper-Kater ja Baartman (2000) viisid Hollandis läbi uuringu, kus osales 63 last vanuses 2–6 aastat ja nende vanemad. Uuringus vesteldi ja vaadeldi koos lastega pilte, vanemad täitsid küsimustiku. Uuringust tuli välja, et paljud vanemad seostavad seksuaalharidust seksuaalvahekorraga, mitte aga eakohase arengu toetamisega. Enamus vanemaid polnud lapsega seksuaalhariduslikel teemadel rääkinud, kui selleks polnud põhjust. Pooled olid rääkinud juhul, kui laps tuli esitama küsimusi ja 13% rääkisid alles siis, kui perre oli sündimas/sündinud uus laps. Peamine teema, millest räägiti, olid suguelundid (poiste ja tüdrukute erinevused). Vanemate jaoks olid kõige keerulisemad teemad kuritarvitamine ja seksuaalvahekord, millest enamus vanemaid pole lapsega vestelnud.

Ka teistes uuringutes on leitud, et lapsevanemate teadmised seksuaalharidusest on lünklikud ja eelkoolieas ei osata lapse seksuaalset arengut täiskasvanute poolt toetada (Balter, Rhijn & Davies, 2016; Davies & Robinson, 2010). Sama leidis ka Kullas enda 2021. aastal kaitstud diplomitöös, milles selgus, et 401-st lapsevanemast 251 oli uurinud noorena iseseisvalt seksuaalhariduslikku teavet raamatutest ja vaid vähesed olid seda saanud koolist ning vaid 2% vastanutest leidis, et on saanud head seksuaalharidust noorena (Kullas, 2021).

Lapsevanemad on erineval arvamusel, mis vanuses ja millistest teemadest võib lastega rääkida. On vanemaid, kes on vastu, et tema lapsega räägitakse seksuaalhariduslikel teemadel ja nimetatakse õigete nimetustega kehaosasid, kuid on ka neid vanemaid, kes soovivad, et lasteaias käsitletakse asjatundlikult antud teemasid (Balter, Rhijn & Davies, 2016).

Mitmetes uuringutes on välja toodud lapsevanemate hirmud varases eas seksuaalhariduslikel teemadel rääkimise kohta. Arvatakse, et laps on antud teemade jaoks veel liiga noor. Toodi välja, et kui antud teemast rääkida, toobki see lapses välja huvi täiskasvanuliku seksuaalsuse vastu. Lapsevanemad tunnistasid, et nad tunnevad piinlikkust ja häbitunnet rääkides antud teemadest väikese lapsega (Brilleslijper-Kater & Baartman, 2000; Davies & Robinson, 2010)

Nii nagu lapsevanemad tunnevad ka õpetajad end seksuaalhariduse teemade käsitlemisel ebakindlalt (Davies & Robinson, 2010) ja leiavad, et neil on vähesed teadmised sellest, kuidas aidata kaasa lapse seksuaalsele arengule (Tikkanen, 2013). Kuigi õpetajate ja lapsevanemate rollid seksuaalhariduse andmisel on erinevad, peetakse nende koostööd oluliseks ning mõlemad vajavad sellealaseid teadmisi ja oskusi. Mitme uuringu põhjal näib siiski, et õpetajad peavad vanematest enam seksuaalharidust koolieelses eas vajalikuks ja loomulikuks ja on ka aktiivselt ise vastavaid teemasid lastega käsitlenud.

1.3 Erivajadustega laste seksuaalharidus

Erivajadustega lastel on raskused erinevates õppekava valdkondades teadmiste ja oskuste omandamisel, nende areng on eakohasest aeglasem, ebaühtlane ning vajab seetõttu enam toetamist. Sobitus- ja erirühmades luuakse sobilikud arengu- ja õpetamistingimused keha-, kõne-, meele-, intellektipuudega, raske somaatilise haigusega, psüühika- ja autismispektri häirega lastele (Lapse erilasteaeda või –rühma vastuvõtmise ning väljaarvamise alused ja kord, 2018).

Erivajadustega laste õpetamisel on oluline lapse individuaalsusega arvestamine. Esmalt on oluline osata lapse arengut hinnata, selgitada välja lapse teadmised ja oskused ning sellest lähtuvalt leida tema jaoks sobivad õpetamismetoodikad ja materjalid ning luua sobiv keskkond (Kõrgessaar, 2020; Lilleoja, 2013). Vajadusel tuleb teha keskkonnas muudatusi või kohandusi (mängu- ja õppevahendid, ruumid, õppe- ja kasvatusmeetodid jm) (Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava, 2008). Õpetamisel tuleb lähtuda lapse juhtivast tunnetusprotsessist, juhtivast tegevusest ja arengulisest vanusest, mis võib erineda kronoloogilisest vanusest. Jõukohaseks õppeks tuleb valida lapse jaoks sobivad õppemeetodid (sõnaline, näitlik, praktiline) ja –võtted ning neid lähtuvalt lapse arengutasemest kombineerida (Häidkind & Kuusik, 2009; Kõrgessaar, 2020).

Michielsen ja Brockschmidt (2020) otsisid Euroopas läbi viidud uuringuid, kus käsitletakse takistusi, mis on tekkinud erivajadustega lastele ja noortele seksuaalhariduse andmisel. Välja sõelatud 14-st teaduslikust uuringust, polnud mitte ühtegi alla 13-aastaste puudega lastele suunatud seksuaalhariduse uuringut. Sellepärast käsitleti järgnevalt uuringute tulemusi, millega on kaardistatud erivajadustega lastele seksuaalhariduse pakkumise barjääre ja puuduliku seksuaalhariduse tagajärgi.

Braines'i, Emersoni, Robertsoni ja Hattoni (2018) Inglismaal läbi viidud uuringust tuli välja, et intellektipuudega noored olid eakaaslastega võrreldes 50% rohkem olnud ebaturvalises seksuaalvahekorras ja rohkemad naised olid jäänud juba 16-aastaselt rasedaks. Põhjuseks toodi välja, et neil puudusid piisavad teadmised ja kodus polnud keegi nendega seksuaalhariduslikel teemadel rääkinud. Fernandes jt (2016) uuringus osalesid autismispektrihäirega noored, kus ligikaudu neljandikul uuritavates esines ebasobivat seksuaalkäitumist. Mõlemas uuringus selgus, et lapsed, kellel on kõne mõistmise ja loomisega raskusi ning intellektuaalse arengu mahajäämus, on ka vähem teadmisi seksuaalhariduslikel teemadel, eriti just suhete alasel ja mida on sobilik teha ja mida mitte.

McCabe (1999) on oma uurimuses toonud välja, et intellektipuudega noored arutavad seksuaalhariduslikke teemasid perekonnas või sõpradega harva. Ka on välja toodud, et erivajadustega laste vanemad räägivad seksuaalhariduslikel teemadel lastega tunduvalt vähem, üldse mitte või teevad seda alles lapse hilises koolieas. Erivajadusega lapsi ja noori võidakse näha aseksuaalsetena ja nende normaalset seksuaalset arengut tihtipeale ignoreeritakse täiskasvanute poolt (Fernandes *et al.*, 2016; Michielsen & Brockschmidt, 2020). Kuid Fernandes jt (2016) ja George ja Stokesi (2018) uurimused osutavad, et ka erivajadustega inimestel on huvi seksuaalsuse vastu.

Tavalastega võrreldes vajavad intellektipuudega ja autistlikud lapsed seksuaalhariduse omandamisel teistsugust lähenemist teema mõistmiseks ja oskuste omandamiseks (Baines, Emerson, Robertson & Hatton, 2018; Fernandes *et al.*, 2016; Michielsen & Brockschmidt, 2020). Michielsen ja Brockschmidt (2020) töid analüüsitud uuringute põhjal välja, et laste ja noorte seksuaalharidus on tundlik teema ja veel keerulisemaks teeb selle see, kui laps või noor on erivajadustega. Puuded võivad raskendada lastel vajaliku info ning materjalide kättesaamist, samuti tekitada takistusi seksuaalhariduse saamiseks – nendeks võivad olla õpetajate eelarvamused, puudulikud teadmised või õpetamisoskused. Erivajadustega laste õpetajad sageli ei näe seksuaalhariduse pakkumist enda tööna, vaid laseksid seda teha kellelgi teisel (Michielsen & Brockschmidt, 2020).

Kuna erivajadustega laste ja noorte eripärad varieeruvad suures ulatuses, siis on keeruline leida ühte kindlat viisi seksuaalhariduse pakkumiseks. Oluline on leida individuaalsed lähenemisviisid erivajadusest lähtuvalt (Michielsen & Brockschmidt, 2020). Erivajadustega laste

puhul tuleks teemade käsitlemisel lähtuda MTO Euroopa seksuaalhariduse standardites välja toodud soovitudest, kohandades neid lähtuvalt lapse võimetest ja eripäradest (Euroopa..., 2015).

1.4 Magistritöö eesmärk ja uurimisküsimused

Eestis ei ole siiani uuritud, kuidas suhtuvad õpetajad ja lapsevanemad koolieelses eas erivajadustega laste seksuaalharidusse ja selle vajalikkusesse. Mujal (Balter, Rhijn & Davies, 2016; Cacciatore *et al.*, 2020a) ja Eestis (Kullas, 2021) läbi viidud uuringud on näidanud laste teemakohastes teadmistes ja oskustes puudujääke ning õpetajate ja lapsevanemate ebakindlust nende teemade käsitlemisel. On oluline teha ennetustööd, vältimaks erivajadusega lapse endasse tõmbumist, kohatut või riskivat käitumist, seksuaalse väärkohtlemise ohvriks sattumist (Frans, 2020; Michielsen & Brockschmidt, 2020). Uurimisprobleemiks on, kuidas õpetajad ja lapsevanemad suhtuvad koolieelses eas seksuaalhariduse vajalikkusesse ja kuidas nad peavad sobivaks erivajadustega lastele seksuaalhariduslike teemasid tutvustada.

Käesoleva magistritöö eesmärk on selgitada välja sobitus- või erirühma õpetajate ja erivajadustega laste vanemate suhtumine seksuaalhariduse vajalikkusesse, nende kogemused eelkoolieas laste seksuaalse arengu väljenduste kohta ning kas ja kuidas käsitletakse seksuaalhariduse teemasid erivajadustega lastega.

Eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

- 1) Milline on sobitus- ja erirühma õpetajate ja lapsevanemate suhtumine seksuaalharidusse ja selle vajalikkusesse?
- 2) Milliseid seksuaalhariduse teemasid on sobitus- ja erirühma õpetajad ja lapsevanemad lastega enda sõnul käsitlenud?
- 3) Missuguste erisustega tuleb sobitus- ja erirühma õpetajate ja lapsevanemate arvates arvestada erivajadustega laste puhul seksuaalhariduse teemade käsitlemisel?
- 4) Milliste kirjandusallikatega on tutvunud ja milliseid koolitusi seoses seksuaalharidusega on sobitus- ja erirühma õpetajad enda sõnul läbinud?

2. Uurimismetoodika

Magistritöös on kasutatud kvalitatiivset uurimisviisi, mis annab võimaluse koguda informatsiooni inimeste käitumiste ja arvamuste kohta ning võimaldab avastada ja selgitada uusi aspekte (Õunapuu, 2014). Kuna teemat ei ole erivajadustega laste osas koolieelses eas Eestis seni uuritud ja teemavaldkond võib uuritavatele tunduda delikaatne, siis valiti kvalitatiivne uurimismetoodika võimaldamaks uuritavate erinevate arvamuste ja hoiakute kaardistamist. Varasemalt on kasutanud kvalitatiivset uurimisviisi Tikkanen (2013), kes uuris, kuidas lasteaiatöötajad toetavad koolieelses eas laste seksuaalset arengut. Davies ja Robinson (2010) kasutasid fookusgrupi intervjuusid uurimaks lapsevanematelt millised võimalused on lastel seksuaalhariduseks.

2.1 Valim

Kasutati sihipärast valimit. Valimi moodustamisel lähtuti kindlatest kriteeriumitest, kuna eesmärgiks oli valida sobivad uuritavad (Õunapuu, 2012). Esmalt koguti taustaandmed, mille jaoks saadeti õpetajatele ja lapsevanematele, kes avaldasid soovi uuringus osaleda, e-kirja teel ankeet (lisa 1 ja lisa 2). Ankeedis küsiti õpetajatelt taustaandmeid ja uuriti infot rühma kohta, kus nad töötavad. Lapsevanematel küsiti samuti taustaandmeid ja infot nende erivajadusega lapse kohta. Uuringus osalemine oli vabatahtlik ning soovi korral võis osaleda muudetud nimega, milleks saadeti uuritavatele pseudonüümid, millega intervjuus osaleda, tagamaks uuritavate anonüümsus. Lõplikuks valimi suuruseks oli 5 õpetajat ja 6 lapsevanemat. Uuritavate sobitus- ja erirühmade lapsed ei kattunud uuringus osalenud lapsevanemate lastega

Valim koosnes neljast sobitusrühma ja ühest tasandusrühma õpetajast, kõik olid naised vanuses 35–58 aastat, õpetajatest neli oli üle 20 aasta lasteaias töötanud.

Tabelis 2 on toodud õpetajatelt kirjalikult saadud taustaandmed, mis sisaldavad ka rühmapõhist infot. Hetkel õpetatavad lapsed jäävad vanusesse 4–7 aastat ja õpetajate sõnul esinevad neil valdavalt kõneprobleemid. Vaid üks õpetajatest (Õp5) märkis, et oli osalenud seksuaalhariduslikul koolitusel, milleks oli Lemme Haldre ja Eha Berezjuki poolt läbi viidud koolitus: „Lapse seksuaalne areng ja seksuaalkasvatus lasteaias. Seksuaalne väärkohtlemine – märkamine ja lapse abistamine“.

Tabel 2. Uuritavate õpetajate taustaandmed.

Pseudonüüm	Vanus	Tööstaaž õpetajana (sobitus- või erirühmas)	Osalenud koolieelses eas laste seksuaalhariduslikel koolitustel	Rühma liik	Laste arv rühmas (erivajadustega lapsed)	Laste vanus rühmas	Erivajadused õpetajate sõnul
Õp1	52	32 (3)	ei	sobitusrühm	20 (4)	6–7	pervasiiivne arenguhäire, aktiivsus- ja tähelepanuhäire
Õp2	52	34 (27)	ei	tasandusrühm	10	5–7	kõnetakistus, kuulmispuue,
Õp3	58	üle 30 (2)	ei	sobitusrühm	19 (2)	5–6	kõnepuue
Õp4	35	1a 3k	ei	sobitusrühm	19 (2)	5–6	ekspressiivse ja retseptiivse kõne häire
Õp5	49	20 (3)	jah	sobitusrühm	21 (1)	4–5	kõnepuue

Lisaks kuulus valimisse kuus erivajadustega lapse vanemat: viis ema ja üks isa (Lv3) vanuses 28–33 aastat. Tabelis 3 on lapsevanemate ja nende erivajadustega laste taustaandmed. Uuritavate laste seas esineb lapsevanemate sõnul valdavalt kõne probleeme.

Tabel 3. Uuritavate lapsevanemate taustaandmed.

Pseudonüüm	Sugu	Vanus	Lapse vanus	Lapse erivajadus	Rühma liik
Lv1	naine	28	4	ekspressiivne ja retseptiivne kõnehäire	sobitusrühm
Lv2	naine	32	4	kõnepuue	sobitusrühm
Lv3	mees	31	4	kõnepuue	sobitusrühm
Lv4	naine	33	6	kõne arengu hilistumine, autistlik	sobitusrühm
Lv5	naine	33	4	kõnepuue	tasandusrühm
Lv6	naine	33	4	täpsustamata pervasiivne arenguhäire, kõnepuue	sobitusrühm

2.2 Andmekogumine

Püstitatud uurimisküsimustele vastuste saamiseks kasutati fookusgrupi intervjuusid, kuna eesmärgiks on saada inimesed omavahel arutama, et tuleksid välja tõlgendused seksuaalhariduse õpetamise vajadusest. Grupis arutlemine võib muuta inimesed julgemaks enda mõtteid väljendama ja aktiveerida neid rohkem kaasa mõtlema (Õunapuu, 2014).

Uuriija valis välja lasteaiaid, kus on sobitus- või erirühmad ja saatis e-kirja teel direktorile teavet uurimuse kohta ning kutse uuringus osalemiseks (lisa3), mille palus edastada õpetajatele ja lapsevanematele. Kokku pöörduti 22 lasteaia poole, kust vastuseid tuli kolmelt õpetajalt ja ühelt lapsevanemalt, kellest uurija sai ühelt lapsevanemalt ja ühelt õpetajalt nõusoleku uuringus osalemiseks. Lisaks võttis autor tänu tutvustele ja lasteaia kodulehekülgedelt saadud rühmade kontaktidele Facebooki ja telefoni teel ühendust lapsevanemate ja õpetajatega, kust autor sai ülejäänud 9 osaleja nõusolekud uuringus osalemiseks (4 õpetajat ja 5 lapsevanemat). Mitmed õpetajad ja lapsevanemad tõid uuringus mitte osalemise põhjustena välja: teema on nende jaoks võõras, neil puuduvad piisavad teadmised ja kogemused ning nad pole vastaval koolitusel osalenud.

Õpetajatest ja lapsevanematest moodustati eraldi fookusgrupid, et neil omavahel oleks mugavam rääkida, kuna on laste suhtes sarnases positsioonis. Uuriija valmistas ette poolstruktureeritud küsimuste kavad (lisa 4 ja lisa 5). Õpetajatele koostatud kava erines lapsevanemate omast ühe küsimuse poolest, millega uuriti õpetajate hinnanguid enda erialase väljaõppe kohta, millisel määral olid nad enda sõnul saanud teadmisi koolieelses eas seksuaalhariduse teemade kohta. Põhiküsimusteks olid suhtumine seksuaalharidusse, kogemused laste seksuaalsete avaldustega, milliseid teemasid on lastega varasemalt käsitletud ja erivajadustega laste seksuaalhariduslikud eripärad. Küsimuste koostamisel võeti aluseks varasem küsimustik (Tikkanen, 2013) ja MTO Euroopa standardid (Euroopa..., 2015), kust valiti välja teemad ja nende põhjal koostati küsimused selgitamiseks välja lapsevanemate ja õpetajate hinnanguid ning kogemusi. Lisaks tugineti küsimuste koostamisel varasematele uuringutele lapsevanemate ja õpetajate seksuaalhariduslike teadmiste ja kogemuste kohta (Balter, Rhijn & Davies, 2016; Brilleslijper-Kater & Baartman, 2000).

Fookusgrupi intervjuud toimusid Zoomi keskkonnas sama päeva hommikul ja õhtul. Enne intervjuu alustamist tutvustati uuritavatele uurimuse eesmärki ja küsiti üle luba salvestamiseks. Mõlemad intervjuud salvestati. Õpetajate intervjuu kestis 1h 5min ja

lapsevanemate oma 57 min. Uuringu ajal tehti autori poolt kirjalikult tähelepanekuid uuritavate ja enda tunnete ning reaktsioonide kohta. Pärast intervjuu lõppemist oli võimalus esitada lisaks vastuseid ka kirjalikult, uuritavatele saadeti küsimused kirjalikult meili teel, kuid ükski uuritav ei soovinud midagi kirjalikult juurde lisada. Andmete kogumine toimus vahemikus 1.03.–30.04.2021.

2.3 Andmeanalüüs

Andmete analüüsimisel kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi (induktiivne lähenemine), mis annab võimaluse kogutud andmete põhjal luua kategooriaid, millel puudub veel teoorias täpne kirjeldus (Laherand, 2008; Õunapuu, 2014). Peale fookusgrupi intervjuude salvestamist vaadati mõlemad videod veel kord üle ja seejärel transkribeeriti, mille käigus osalejate ning laste andmed muudeti, tagamaks anonüümsust.

Järgmisena kodeeriti kogutud andmed. Kodeerimise lihtsustamiseks ja parema süsteemsuse saavutamiseks kasutati andetöötluskeskkonda QCAMap (qcamap.org), mis andis ka võimaluse leida sarnasusi kahe fookusgrupi intervjuu vahel (Laherand, 2008).

Andmetöötluskeskkonda laeti üles mõlemad transkriptsioonid eraldi. Õpetajate ja lapsevanemate intervjuu transkriptsioonid kodeeriti uurimisküsimuste kaupa. Uuriija märkis ära, lähtudes uurimisküsimustest, tähenduslikud üksused, milleks oli tervikmõte lause või lausetena.

Tähenduslikele üksusele leiti sobivad koodid. Tabelis 4 on toodud näiteid koodide lisamisest.

Tabel 4. Näide tähenduslikule üksusele koodide moodustamisest. Uurimisküsimus: *Milliseid seksuaalhariduse teemasid on sobitus- ja erirühma õpetajad ja lapsevanemad lastega enda sõnul käsitlenud?*

Tähenduslik üksus	Kood
Õp2: Et võibolla on niipalju, et kui tavarühmaga võrreldes, et ma ise olen erirühmas. Meil kõrval on kohe tavarühm, siis seal on koolieelikud rohkem sellised, kes kihistavad, seal tekib natukene meeldimist rohkem ja üksteist märgatakse teistmoodi, siis ma ütles, et mul erirühmas pigem nad ei saa sellest kõigest nii väga kohe aru. Et mis tussud või pepud või nokud, nad ei pööra väga suurt tähelepanu sellele.	vähene huvi kehaosade vastu
LV5: Selles suhtes mina arvan ka, et lapsed peaks nagu eelkooliealiselt juba teadma, mis on okei ja mis on minu oma või nii. Selles suhtes, kas või mingite lihtsamate asjadega, et kes võib mida puudutada või niimoodi nagu.	teadmised sobilikust käitumisest turvalisus

Transkribeeritud tekstid kodeeriti uurija poolt kahel korral, et suurendada töö usaldusväärsust ja täpsustada koode. Teisel kodeerimisel muudeti osaliselt koodide nimetusi ja loodi uusi koode. Järgmisena loodud koodid kategoriseeriti. Sarnastele koodidele leiti ühised kategooriad.

Tabel 5. Näide koodide kategoriseerimisest. Uurimisküsimus: *Milline on sobitus- ja erirühma õpetajate ja lapsevanemate suhtumine seksuaalharidusse ja selle vajalikkusesse?*

Koodid	Kategooriad
Hirm eksimise ees Kartus jääda hätta õigete sõnade leidmisel Puudub julgus teemade algatamiseks Teadmatus, kuidas laps räägitut mõistab Üksinduse tunne	Lapsevanemate tunded ja valmisolek
Kindlustunne tänu varasematele kogemustele Koolituselt saadud teadmised aitavad Võimalus vabamalt teemade üle arutleda, kui enda nooruses Hea meeskonnatöö Abi kättesaadavus	Õpetajate tunded ja valmisolek

3. Tulemused

Antud töö eesmärgiks on selgitada välja sobitus- või erirühma õpetajate ja erivajadustega laste vanemate suhtumine seksuaalhariduse vajalikkusesse, nende kogemused eelkoolieas laste seksuaalse arengu väljenduste kohta ning kas ja kuidas käsitletakse seksuaalhariduse teemasid erivajadustega lastega. Järgnevad uuringu käigus saadud tulemused, mis on esitatud uurimisküsimuste kaupa. Iga uurimisküsimuse juures on toodud välja eraldi nii õpetajate kui ka lapsevanemate vastused, et tekiks parem ülevaade vastuste sarnasustest ning erinevustest.

3.1 Õpetajate ja lapsevanemate suhtumine seksuaalharidusse ja selle vajalikkusesse

Esimese uurimisküsimuse analüüsimisel võeti aluseks küsitluskavast küsimused: *Milliseid mõtteid ja tundeid tekitab teis koolieelses eas laste seksuaalharidus?; Milliseid tundeid tekitavad teis eelnevatele küsimustele vastamine? ja alapeatükid senised teadmised ning väited.* Selle tulemusena moodustus kuus kategooriat. Nendeks on tunded ja valmisolek, teema olulisus,

kogemused, teadmised väikelapse seksuaalsest arengust, teadmised lapsea seksuaalharidusest, eelkooliealise lapse õpetamine.

Koolieelses eas laste seksuaalharidus tekitas õpetajates positiivseid tundeid ja mõtteid. Leiti, et teema käsitlemine peaks olema loomulik osa õppetööst ega tohiks tekitada õpetajates ja lapsevanemates hirmu või ebamugavustunnet. Ka lapsevanemad leidsid, et koolieelses lasteasutuses tuleks rääkida seksuaalhariduslikel teemadel. Oluline on selgitada lapsele, mida võib teha ja mida mitte, tunda enda kehaosade nimetusi, mida võib puudutada ja kes võib neid puudutada. Teemade käsitlemine oleneb lapse vanusest ja huvist ning sellest, kuidas neist rääkida.

Õp2: Pole olnud midagi sellist, mis paneks hirmu tundma või mõtlema.

Lv1: /.../ Ma arvan ka, et ikkagi midagi nad peaksid kohe kindlasti teadma ja see on väga okei sellest rääkida. /.../

Õp3: Sa ju kasvatad nagu oma lapsi. Sa räägid ja mängid nendega, kõik käib läbi selle ja siis ta ei võõrasta ka ja tal ei tekigi /.../ sellist ebatervet huvi nende asjade vastu /.../.

Õpetajate sõnul on oluline juba väikesest peale õpetada ja kasvatada lapsi enda keha tundma ja teistesse lugupidavalt ning mõistvalt suhtuma. Tunnetati, et praegusel ajal on seksuaalhariduslikke teemasid vabam käsitleda võrreldes varasema ajaga ja võimalus on rääkida nii, et lastes ei tekiks häbitunnet. Mitmed õpetajad tõid välja, et kui me räägime kõigest olulisest ja hoiatame lapsi ohtude eest, siis saame teha ennetustööd ja vähendada seeläbi seksuaalse väärkohtlemise ohvriks sattumist või ise selle toimepanemist. Leiti ka, et teemadest tuleks rääkida vastavalt olukorrale ja alles siis, kui tekib vajadus (lastel on tekkinud huvi või tekkinud olukord vajab lahendamist).

Õp4: Hästi oluline teema. Kui hoiatame ja räägime, siis äkki lastega ei juhtu neid asju.

Õp5: Lastele tuleb juba väikesest peale õpetada ja kasvatada seda, et nad suhtuksid enda kehasse ja teistesse lugupidavalt ja mõistvalt. Et ei oleks häbitundeid. Oleks vabam kui meie ajal ja saaks vabamalt rääkida.

Lv5: Selles suhtes mina arvan ka, et lapsed peaks nagu eelkooliealiselt juba teadma, mis on okei ja mis on minu oma või nii. Selles suhtes, kas või mingite lihtsamate asjadega, et kes võib mind puudutada või niimoodi nagu.

Enamus õpetajaid ütlesid, et eraldi päevaplaani pole nad enamasti seksuaalhariduslikke teemasid võtnud. Õpetamine on toimunud vastavalt tekkinud olukorrale, kui lapsed on näidanud mõne teema vastu huvi välja. Vaid üks õpetaja, kes oli läbinud ka teemakohase koolituse, käsitles enda sõnul teemasid vastavalt programmile ja lõimis neid õppetegevustega. Kõik lapsevanemad leidsid, et seksuaalhariduslikel teemadel peaksid rääkima mõlemad

(lapsevanemad ja õpetajad), nii tavalastele, kui ka erivajadustega lastele. Veel pidasid nad väga oluliseks koostööd õpetajate ja lapsevanemate vahel.

Õp3: Ma arvan ka, et siis kui nad ise valmis on. Et kui see rühmas see küsimus üles tõstatub, et siis sa hakkadki rääkima. Siis sa leiad, et ongi õige aeg, mitte et ma võtan nagu plaani ja hakkangi neid asju ise panema paika ja rääkima. Seda ma nagu ei pea õigeks. Aga vastavaltolukorrale ja vastavalt vajadusele.

Lv4: /.../ Et jah, pigem jah mõlemad võiksid rääkida ja koostöös lasteaiaga, et siis teaks millest rääkida.

Seksuaalhariduslikel teemadel tekkinud küsimustele vastamine ja nende teemade üle lastega arutlemine ei ole siiani enamikele õpetajatele tekitanud raskusi ja pigem tunnevad nad ennast kindlalt. Nende arvates on antud teema loomulik osa õppe- ja kasvatustegevusest. Õpetajate arvamused läksid lahku, kas teemade käsitlemist tuleks planeerida eraldi või käsitleda siis, kui lastel on tekkinud huvi. Leiti, et huvi tekkides tuleb küsimustele vastata, aga kui teemat käsitleda liiga vara või jätta küsimustele vastamata, siis mõlemal juhul võib see tekitada lastes ebamäärase huvi mitte eakohaste teemade vastu. Lisaks leiti, et vales ajal teema käsitlemisega võivad nad rikkuda lapse mõttemaailma. Sellele vastuväitena toodi välja, et kui teemasid õigel ajal ei käsitleta, siis lastel ei pruugigi olla teadmisi ja nad ei oska enda ebamugavustunnet väljendada ebatavalises olukorras. Üks õpetaja leidis, et kui jätame teemade algatamise vanematele, siis teadmatuses võivad nad lapsi aitamise asemel hirmutada.

Õp5: /.../ Et kui ma selle programmi järgi olen teinud, siis lapsed saavad midagi seal tunnis öelda. Ja kui oli see teema, et võõra auto peale ei tohi minna /.../. Et siis üks laps ütles selle peale niimoodi, ei tohi võõra auto peale minna, siis sind viiakse metsa ja pannakse põlema. Ja siis tegelikult selle programmi järgi sa õpetad siis lastele ikka seda, et inimesed on head ja abivalmid, selliseid inimesi, kes tahavad halba on tegelikult vähe, aga vanem ei pruugigi osata seda rääkida, siis ta hirmutabki oma last, sest ta ei tea mida teha. /.../ Laps peab lihtsalt teadma, millised ohud on ja kuidas selles ohus käituda ning kust abi saada, et see on selle seksuaalkasvatuse mõte, et sellepärast ma ütlen, et õpetaja oskab seda paremini lihtsalt lastele seletada, ma arvan. Et kõik vanemad ei ole suutelised seda tegema niimoodi.

Ühiskonnas on levimas erinevaid väiteid seksuaalhariduse osas koolieelses eas. Õpetajatelt ja lapsevanematelt sai küsitud nelja väite kohta, kas nad nõustuvad nendega või mitte. Õpetajad ei olnud kõikide väidete puhul samal arvamusel. Vastused on toodud tabelis 6. Kolmanda väite puhul läksid õpetajate arvamused lahku, leidus neid, kes arvasid, et kui seksuaalhariduslikel teemadel lastega vestelda (enne laste poolt küsimuste esitamist), siis neil

tekibki huvi ja tahavad veel uurida. Samas leidsid teised õpetajad, et nemad pole märganud ülemäärast huvi teemade käsitlemisel. Lapsevanemad oli kõik ühiselt nelja väite vastu.

Tabel 6. Kas nõustud väitega? (õpetajad)

	Poolt	Vastu
Lasteaialapsed on seksuaalhariduseks liiga noored!		5
Seksuaalhariduslikel teemadel peaksid lastega rääkima vaid lapsevanemad!	1	4
Seksuaalhariduslikel teemadel rääkimine tekitab lastes liigset uudishimu teiste kehade avastamise ja seksi vastu!	2	3
Erivajadusega lapsega ei tohiks seksuaalhariduslikke teemasid käsitleda!		5

Kokkuvõttes suhtusid nii õpetajad kui ka lapsevanemad seksuaalharidusse üldiselt positiivselt ning nägid selle vajalikkust koolieelses eas. Õpetajate arvamused läksid lahku selles osas, kas seksuaalhariduse teemasid tuleks lastega käsitleda õpetaja poolt plaanitud õppe- ja kasvatustegevusena või ainuüksi siis, kui lapsed esitavad teemakohaseid küsimusi. Mõned õpetajad arvasid, et liiga varane seksuaalhariduse teemade käsitlemine tekitab lastes liigset uudishimu, kuid vanemate hulgas ei olnud ühtegi sellise arvamusega osalejat.

3.2 Õpetajate ja lapsevanemate poolt lastega käsitletud teemad

Teise uurimisküsimuse analüüsimisel võeti aluseks küsitluskavast alapeatükid: *lapsed räägivad ja esitavad küsimusi, senised kogemused seksuaalkasvatusega ja vanus teemade käsitlemisel*. Selle tulemusena moodustus neli kategooriat: sobilik vanus teemade algatamiseks, sobilik koht teemade käsitlemiseks, laste huvi, käsitletud teemad.

Kui alustada tööd 1,5- või 2-aastase lapsega ja käsitleda teemasid varakult, siis nii õpetajate kui ka lapsevanemate sõnul on lapsed teadlikumad ning vanemas eas on laste poolt esitatud küsimusi vähem. Leiti, et pole midagi keerulist, kui hakata juba varakult erinevaid teemasid eakohaselt selgitama, söimerühma lastel puudub veel häbitunne ja hiljem on need teemad nende jaoks tavapärased ning ei teki valehäbi.

Õp3: /.../ kui sa oled lastega hakanud tööle, kui nad on olnud pooleteised, sa teedki kõike nii, sa räägid kõik asjad lahti, siis nad võtavad vaikselt, vaikselt hakkavad nendest asjadest aru saama. Nad ei häbene ega midagi, võtavad need asjad nagu omaks. Maast madalast on see töö ära tehtud, võib-olla sellepärast on küsimusi ka vanemas rühmas vähem. /.../

Lv1: /.../ Ma arvan ka, et ikkagi midagi nad peaksid kohe kindlasti teadma ja see on väga okei sellest rääkida. Lihtsalt olenebki vanusest, kuidas rääkida.

Kõik õpetajad leidsid, et on oluline käsitleda teemasid vastavalt vanuserühmadele ja selgitada erinevusi lasteaia ja kodu vahel. Samuti olid õpetajad nõus, et kodu on üks olulisemaid kohti, kus seksuaalhariduslikel teemadel rääkida, kuna emad ja isad tunnevad enda lapsi kõige paremini ja õpetajad toetavad teemade käsitlemist vastavalt vajadusele lasteaias. Lapsevanemad leidsid, et mõlemad, nii lapsevanemad, kui ka õpetajad peaksid neid teemasid käsitlema, kuid väga oluline on selle juures koostöö.

Õp3: /.../ Et siin ei saa nii öelda, et lasteaed peab nii tegelema nende asjadega, et mina pean ikkagi seda oluliseks, et kodu on üks olulisemaid kohti, kus nendest rääkida. Et emad-isad tunnevad enda lapsi kõige paremini ja nemad peaksidki sellest kõige rohkem rääkima. Ja õpetajad toetavad kõige selle teise muuga. /.../

Üks õpetajatest tõi välja, et lapsed on rääkinud ja küsinud erinevate kehaosade kohta. Teised täheldasid, et otseselt küsitud ei ole, nende arvates lapsed teavad ning oskavad kõiki kehaosaid nimetada. Kuid lapsed on ise huvi tundnud raamatute vastu, kus on paljas poiss ja tüdruk. Poiste/tüdrukute ja meeste/naiste kehade erinevuste kohta on lapsed esitanud vähesel määral küsimusi. Kõige rohkem tuleb seda välja sõimerühmas, kui kõik lapsed käivad koos ühes ruumis väikeste pottide peal, siis on esinenud osutamist, kihistamist või teiste kehade uurimist. Samuti on esinenud seda ujuma minnes riiete vahetamisel, kus lapsed on hakanud näpuga näitama.

Õp4: Mul on ka tunne, et lapsed on üsna teadlikud sellest, kuna mul endal on ka kodus üks kuue aastane poiss ja üks me ikka räägime kõikidest nendest asjadest. Et ma arvan, et lasteaias ei olegi enam nii palju sellest rääkida. (kehade erinevused ja kehaosad)

Lapsed on vaielnud teemal, millised värvid on poiste ja millised tüdrukute omad. Sünnitamise ja lapse saamise kohta on tekkinud lastel huvi siis, kui nad on selle teemaga kokku puutunud. Kui nad on uurinud selle kohta raamatust, siis mõningaid küsimusi on kohe esitatud. Lisaks on osad lapsed mänginud läbi sünnitamise, kus nad ise sünnitasid mängubeebi, peale seda, kui nende rühma õpetaja läks sünnitama. Õpetaja, kes oli sünnitamise teemat lastele tutvustanud, leidis, et need lapsed, kellele jäi mõni osa arusaamatuks, esitasid pärast lisaküsimusi. Hetkel pole tulnud lastelt küsimusi beebi kõhtu saamise kohta.

Õp3: Meil oli ka siis, kui minu paariline läks dekreeti. Me otseselt sünnitusest ei rääkinud, aga nad nägid, et kõht kasvas suuremaks ja nad said katsuda seda kõhukest

seal ja laps pidi turvaliselt olema kõhus. Tal on seal hea olla. Neid asju sai räägitud, aga sünnituseni minu arust me ei jõudnud. /.../

Õp2: Jah, et minu arust lapsed võtavad seda teistmoodi kui täiskasvanud. Lapsed ei küsi, kuidas see tita seeme sinna ema sisse sai, see hetkel ei huvita neid.

Erirühma õpetaja tõi välja ka kaks erivajadusega last, kes ennast puudutavad hea tunde saamiseks või rahustamiseks. Sobitusrühma õpetajad pole märganud, et lapsed ennast katsuksid hea tunde saamiseks, kuid tõi välja juhtumeid, kus lastele meeldis teiste laste peput või nokut katsuda, see kestis mõnda aega ja peale seda pole rohkem esinenud. Kallistuste ja läheduse teemade kohta küsimusi pole esitatud, kuid leidis mitmeid lapsi sobitusrühmas, kes vajavad väga lähedust, kui ka neid, kes ei suuda puudutusi taluda. Kahe sobitusrühma õpetaja sõnul on lapsed väljendanud huvi ka meeldimise ja armastamise kohta, enamasti öeldakse, kes kellele meeldib. Üks laps on väljendanud ka armastust teise rühma lapse suhtes. 4–5-aastaste laste seas on olnud juhtumeid, kus tüdrukule ja poisile meeldis vaid koos mängida, kuid enamus õpetajaid tõi välja, et just koolieelikute ehk lasteaia viimasel aastal hakkavad lapsed rohkem meeldimisest rääkima ja näitavad selle vastu suuremat huvi välja.

Õp1: Enda keha puudutamist trikoo piirkonnas ei ole esinenud.

Õp2: /.../ Üks poiss on mul selline, kes näiteks kui autovaiba peal mängib autoga ja ta satub olema kõhuli, siis ta hakkab oma peput üles-alla liigutama, tehes oma nokule seal järelikult midagi, aga ta ise ei teadvusta seda. /.../

Õpetajate sõnul on laste suhtumine erinevustesse heatahtlik. Lapsed pole rääkinud sellest, et kellegi puudutamine oleks neile haiget teinud. Vaid peale teema käsitlemist, julges üks laps rääkida, et temas tekitas halva tunde, kui kodus jänes nätsutas teda.

Õp5: Kuna mina selle seksuaalkasvatuse programmi järgi olen teinud. Siis seal on selline teema täiesti olemas ja kui sellel teemal arutasime omavahel, siis oli küll nii, et lapsed said aru, et on erinevad pered. Mõni ütles, kas tõesti nii, aga kõigil oli heatahtlik suhtumine. Ja kui osad lapsed ütlesid, et meil on nüüd praegu niimoodi, et ema ja isa läksid lahku, siis kõik suhtusid heatahtlikult. /.../

Lapsevanemate sõnul on lapsed esitanud seksuaalhariduslikel teemadel küsimusi vähesel määral, kuna enamus lastel on raskusi kõne loome või mõistmisega, siis rohkem esineb osutamist või mõnel muul viisil enda soovi teatavaks tegemist ja emotsioonide väljendamist. Kõik lapsed olid esitanud küsimuse või andnud märku, et mispärast peavad nad ise enda peput pühkima, kui seda on siiani teinud ema või isa. Nad ei mõistnud, mille pärast soovib lapsevanem loobuda. Ühel lapsel oli raskusi ka ise hammaste pesule üle minna. Vanemate arvates on lapsed jäänud liigselt harjumustesse kinni.

Lv2: Tekkis mingi aeg küsimus, et miks ta peab ise peput pühkima. Ta ei tahtnud seda teha. /.../

Lv1: Kusjuures on ka siiani vahel see olukord, kus ta ütleb, et tee ise. Ja hammaste pesuga on ka kuidagi läinud sinna poole, et miks ma pean, tee sa. Võib-olla selline mugavus lihtsalt.

Lv4: /.../ Siis kui on vaja peput pühkida, siis meil ta kohe üldse ei taha seda paberit kätte võtta. Tee ise, sa oled ju koguaeg teinud, et miks sa nüüd järsku mingi hetk tahad loobuda. Et tule tee ruttu ära. Et ja, selles mõttes küll, et meil on selline mugavustsoon. Et kui see on kogu aeg nii olnud, siis las läheb nii ka edasi.

Üks lastest oli küsinud, miks tital (tüdruk) pole nokut, kui ema oli neid koos vannitanud. Samal lapsel on olnud ka periood, kus tegi pidevalt „pepu nalju“, kordas pidevalt sõna pepu ja naeris selle üle. Teised vanemad pole täheldanud, et lapsed oleksid kehaosade suhtes suuremat huvi välja näidanud, kuid kehaosade nimetusi on lapsed teadnud. Lapsed teevad vahet poisil ja tüdrukul. Naise ja mehe erinevustena on üks laps toonud välja habeme. Kaks last on näidanud välja positiivset huvi teise nahatooniga inimese suhtes, kas rõõmsalt näpuga näidanud või uurinud pikemalt.

Lv1: /.../ Ja mis on tulnud viimasel ajal, ma arvan, et see on tulnud lasteaiast. On tulnud pepu naljad, see sõna pepu kordamine (pepu, pepu ...), et see on nii naljakas kuidagi. Ma arvan, et see on tulnud lasteaiast, et kust mujalt, et kuidagi moodi see pakub nalja.

Lv2: Laps teab, et poistel on noku ja tüdrukutel on tussu, aga see on ka kõik. Aa issil on habe ja emmel ei ole, selle kohta ta teab ka.

Lapsed on siiani suhelnud kõikidega ja mängivad nii samast kui ka teisest soost eakaaslaste ja täiskasvanutega. Kui teine laps on erivajadusega, siis vanemad pole märganud, et laps oleks selle vastu huvi tundnud, kuid kui täiskasvanu on olnud näiteks ratastoolis, siis on küll huvi tuntud. Soorollide, sobiliku käitumise ja erinevate peretüüpide kohta pole lapsed küsimusi esitanud. Kui lastel on olnud isiklik kogemus, siis on tekkinud ka rohkem küsimusi või huvi teema vastu. Näiteks väikese õe või venna sündimisega hakkasid lapsed rohkem uurima ja sellest teemast rääkima. Need, kellel isiklik kogemus puudub, pole ka huvi välja näidanud. Mitu vanemat tõi välja, et laps on aktsepteerinud seda, et ta on olnud kõhus, kuid pildil olev tita, tema ei ole.

Lv4: Meil oli niimoodi, et kui meil hiljuti sündis väikevend, et nüüd ta räägib küll kogu aeg sellest. Kuna ta käis, kui ma haiglasse läksin, siis ta käis meiega kaasas, isa oli ka ja nad viisid mind haiglasse ja samal ajal olid palatis, kui ma olin sünnitustoa. /.../ Nüüd ta on rääkinud küll, et kui ta vahest telekast näeb, kui on mõni naine, kes ootab titat, et siis ta kohe ütleb, näe vaata ja hakkab minust rääkima.

Enda katsumist on esinenud ühel lapsel, kes pingelises olukorras hakkab nokut katsuma. Teistel lastel vanemad ei ole seda märganud, vaid korra on üks laps imestanud, miks ta noku suureks läks. Enamus lapsi pole uurinud, kas võib kallistada, paitada ja musitada, vaid on seda soovi korral teinud, heal juhul hoiatanud, kuid vastust pole ära oodanud. Lapsed on väljendanud ka pettumust, kui teine ei ole nõus kallistama. Samas lapsed on aktsepteerinu või tundnud, kui teine laps või täiskasvanu ei soovi liigset lähedust. Enamus lastest ei soovi ka ise liigselt lähedust, välja arvatud õhtuti enne magama minekut. Kuid oli ka lapsi, kes soovivad süles olla või istuda väga lähedale, hoida käest kinni. Läheduse vajadus on muutunud vanusega suuremaks või ka vähemaks, lisaks õe või venna sünniga on kahel lapsel suurenenud soov saada sama palju hellust, kui saab väiksem laps. Üldiselt lapsed tunnetavad, kes on turvaline täiskasvanu, kelle poole võib pöörduda, kuid enese väljendamise taha on jäänud abi vajaduse mõistmine. Endast välja minekul enamus lastest ei suuda taluda ka lapsevanema puudutusi või kallistusi, vaid vajab aega üksi olemiseks. Üks vanem tõi välja ka selle, et laps hakkab enda rahustamiseks süles olles rinnahoidja trakse otsima ja neid katsuma, olenemata inimesest, kelle süles ta istub. Armastust lähedaste inimeste või loomade/mänguasjade vastu on öelnud kaks last, teised on seda väljendanud, kuid sõna *armastan* on nende jaoks veel liiga keeruline. Üldiselt lapsed tulevad ise rääkima, kui keegi on neile haiget teinud ja see neile ei meeldi, samas esineb ka ise vastu haiget tegemist. On räägitud ka sellest, kui keegi on neile teinud pai.

Lv2: Ta öelnud ei ole, et see on hea, aga ta üldse hästi palju unustab ennast sealt alt poolt katsuma. Kui on närviline periood või ta on endast väljas, siis ta hakkab ka kohe nagu katsuma. Ta kuidagi maandab ennast sellega või tal on turvapunkt või ma ei teagi.
Lv5: /.../ Talle ei meeldi puudutused eriti. /.../ Aga õhtuti just, kui on magama mineku aeg, siis ta tahab hästi palju seda lähedust.

Kõik õpetajad on enda sõnul käsitlenud hügieeni teemasid juba sõimerühmast alates. Vajadusel on õpetajad proovinud näidata poistele, kuidas peab püsti pissimisel seisma, kuna just see on poiste jaoks väga keeruliseks osutunud. Siiski leidsid kõik õpetajad, et hügieeni teemasid tuleks juba varakult kodus õpetada. Õpetajad on enda sõnul palunud laste isasid, et nad kodus õpetaksid poisse pissima, sellele on järgnenud punastamist, kuid poisid on püsti pissimise selgeks saanud. Lastega on räägitud poiste ja tüdrukute kehade erinevustest ja lisaks on selle teema käsitlemiseks kasutatud abistavaid raamatuid. Sünnituse ja lapse saamise teemat on käsitlenud siis, kui mõne lapse vanem või rühma õpetaja ootab last. Lisaks on kasutatud teema selgitamiseks erinevaid raamatuid ja lastel on olnud võimalus näha ema või õpetaja kõhtu

kasvamas ning on saanud seda katsuda. Neli õpetajad on käsitletud ka enda ja teiste kehade puudutamise teemat, kuna selleks tekkis vajadus, vaid üks õpetaja oli eraldi uurinud lastelt, kas neid on puudutatud nii, et see tekitab neis halva tunde.

Õp3: Mul on tunne, et lapsed teavad neid erinevusi ja ei tee neist suuri probleeme. Vähemalt selle rühmaga ei ole mul olnud. Eelmise rühmaga oli mul üks tüdruk, kes tahtis mul poisi moodi pissida, sest ta nägi, et poisid pissivad püsti. Eks ta üritas ka, aga siis sai ära räägitud, et tüdrukud istuvad ja pissivad.

Õp2: Jah, ma ütleks tualeti kasutamisel on minul küll olnud niimoodi, et poisid endiselt kuue aastaselt ei oska peput pühkida. Nad ei julge kohe oma kätt sinna panna. Tundub, et see on nii must midagi ja võib-olla on see kodus liiga ära hoitud. Ja mida ma veel olen tähele pannud, et poistel pissimine, vahel kui ikka püsti pissimine toimub, siis nad ei julge nokust kinni võtta. Et see on nende jaoks midagi täiesti teistsugust. Kui ma olen palunud isasid, et palun õpetage poisse pissima, siis nad on natukene punastanud, aga on toiminud see hiljem, poiss õpib ära selle.

Seksuaalhariduslikke teemasid on lapsevanemad kodus arutanud lapsega siis, kui on olemas isiklik kokkupuude või tekkinud vajadus. Hügieenireeglite õppimine on toimunud ettenäitamise teel. Lisaks on õpetatud kehaosade nimetusi ja seda peamiselt pesemise ajal. Kõik vanemad olid enda sõnul selgitanud lastele, kuidas võib käituda ja kuidas mitte ja seda, et võib keelduda ning öelda *ei*, kui sa ei soovi. Näitena toodi välja kallistamist, et alati ei pea ka lähedast inimest kallistama, kui sa seda ise hetkel ei soovi ja lapsed on seda mõistnud ning ka vajadusel kasutanud. On räägitud ka teemal, kes on turvaline täiskasvanu, peamiselt lasteaia kontekstis, et iga murega peab õpetaja poole pöörduma. Kõik vanemad leidsid, et hetkel ei ole nende lapsed veel võimelised keha, tunnete ja turvalisuse teemasid omandama ja sellepärast pole nad ka suuremat tähelepanu sellele kodus pööranud. Neis tekitab hirmu, et nad ei suuda leida sobivaid sõnu selleks, et laps mõistaks samamoodi kui nemad. Vanemad leidsid, et õpetada tuleb nii palju, kui laps suudab mõista ja kindlast vanusest lähtuda ei saa, eriti erivajadustega laste puhul.

Lv1: Meil on olnud ka see olukord, kui laste vanaema hakkab ära minema ja kutsub kalli tegema ja siis kui ta ütleb, et ta ei taha, et tal on iganes mis tuju, siis ma ütlengi, et siis ei peagi tegema, aga tee tsau vähemalt kaugelt siis märguandeks, et siis ma näen, et sa lähed ära ja see on aktsepteeritav kui sa ei tahagi kallistada. /.../ Aga ma olen talle tutvustanud ikka seda võimalust ka, et kui sa tunned, et sa ei taha minna kallistama, et siis see ongi okei.

Lv5: Mina olen ka rääkinud ainult nii palju, et kui tugevalt võib kedagi puudutada või niimoodi. /.../

Lv4: /.../ Et meil on nagu see, et ta ei pruugi sellest jutust õigesti nagu aru saada, et siis ta keerabki selle nagu, kuidagi niimoodi nagu teistpidi nagu, et sellest ei pruugi nagu, vähemalt praegu ma vaatan, et mingit kasu olla, sest ta ei saa nagu aru lihtsalt sellest. Et siis ta võib-olla hakkabki, et läheb sinna, kui me kodus räägime, et poistel on noku, siis ta

võib-olla lähebki lasteaeda, siis tal on mingi emotsioon sellest või midagi ja siis ta hakkabki sellest seal kõigiga nagu jutustama. /.../

Kokkuvõttes, nii õpetajad kui lapsevanemad leidsid, et seksuaalhariduse teemade käsitlemine võiks alata võimalikult vara. Mõlemad väljendasid, et lasteaed ja kodu peaksid tegema koostööd seksuaalhariduse pakkumisel. Nii õpetajad kui lapsevanemad olid märganud ja kirjeldasid laste mitmekesist seksuaalsuse avaldumist käitumisena, vähem küsimuste esitamisenä. Mõnevõrra vastuolulisena väljendasid õpetajad, et nad on enda sõnul käsitlenud enamikke seksuaalhariduslikke teemasid, mida soovitatakse ka MTO Euroopa seksuaalhariduse standardites, kuid teemasid oli käsitletud peamiselt siis, kui lapsed olid küsimusi esitanud. Vaid üks õpetaja on teemade käsitlemist võtnud päevaplaani. Lapsevanemad on enda sõnul käsitlenud MTO poolt soovitatud teemasid vaid osaliselt, näiteks käsitletud on hügieeni teemasid, kehaosade õppimist, lubatud ja lubamatut käitumist.

3.3 Seksuaalhariduse teemade käsitlemine erivajadustega lastel

Kolmanda uurimisküsimuse analüüsimisel võeti aluseks küsitluskavast alapeatükk *erisused erivajadustega laste puhul* ning teistest alapeatükkidest erivajadustega laste kohta käivad küsimused. Mille tulemusel moodustus neli kategooriat. Nendeks on laste erivajadused, erivajadustega laste huvi erinevate teemade vastu, õpetamise eripärad ning koostöö kodu ja lasteaia vahel.

Õpetajate sõnul on mõningaid erinevusi tavalaste ja erivajadustega laste vahel. Näiteks enda katsumist olid õpetajad täheldanud vaid erivajadustega laste seas. Erirühma õpetaja tõi välja ka selle, et kui lapse tähelepanu ei saa kiirelt muule tegevusele, siis võib ta jääda enda katsumisse kinni, ta ei suuda tegevust lõpetada. Enamasti on siis aidanud rühmaruumist lahkumine ja väljaspool rühma ruumi tähelepanu mujale suunamine. Lisaks toodi välja, et võrreldes tavarühma lastega, puudub sama vanadel lastel sarnane huvi teemade vastu. Erivajadustega lastel tekib enamike teemade osas huvi hiljem, samuti ei ole märgata nende seas häbitunnet või teemade üle naermist, mida esineb tavarühmas tihti peale. Läheduse vajadus esineb nii tavalaste kui ka erivajadusega laste seas ühesuguselt.

Õp2: /.../ Üks poiss on mul selline, kes näiteks kui autovaiba peal mängib autoga ja ta satub olema kõhuli, siis ta hakkab oma peput üles-alla liigutama, tehes oma nokule seal

järelikult midagi, aga ta ei tea, et ta teeks seda endale. /.../ siis ma olen üritanud ta tähelepanu millelegi muule suunata. Et siis ta tuleb sellest välja. /.../

Õp2: Et võib-olla on nii palju, et kui tavarühmaga võrreldes, et ma ise on erirühmas. Meil kõrval on kohe tavarühm, siis seal on koolieelikud rohkem sellised, kes kihistavad, seal tekib natukene meeldimist rohkem ja üksteist märgatakse teistmoodi, siis ma ütleks, et mul erirühmas pigem nad ei saa sellest kõigest nii väga kohe aru. Et, mis tussud või pepud või nokud, nad ei pööra väga suurt tähelepanu sellele.

Õp3: Mul on just erivajadusega laps see, kes vajab väga lähedust palju võrreldes teiste lastega, kuid on ka tavalapsi. Üks neist on tavalaps, kes tahab küljes rippuda, aga just see erivajadusega laps peab olema koguaeg lähedal, kui selle külje pealt vaadata, talle on see kontakt oluline, aga rohkem ma ei tea.

Õpetajad leiavad, et õpetamisel on samamoodi oluline teema käsitlemine nii kodus kui ka lasteaias. Olulisi erisusi võrreldes tavalastega teemade arutamisel õpetajad otseselt välja tuua ei osanud, kuid mitmeid erisusi tuli arutelude käigus välja. Oluline on olla järjepidev ja konkreetne. Õpetamisel tuleb lähtuda laste erivajadustest ning leida sobiv viis teema edasi andmiseks, vajadusel individuaalne lähenemine. Oleneb, kui palju laps mõistab kõnet või suudab kõneliselt vastata. Keelamine ja tähelepanu mujale juhtimine peab olema konkreetne ja lühisõnaline. Näiteks vahel piisab vaid nime ütlemisest, pilgu pööramisest lapse poole või ei ütlemine ja ta mõistab, et see tegevus ei ole sobilik ja teab, mis ta tegema peab.

Õp3: Mina olen küll praegu saanud, et ütleks, et ma oleks pidanud teistmoodi lähenema. Kuigi järjepidevus, kogu aeg pead olema ikka.

Õp4: Võib-olla ongi siis need märksõnad konkreetsus, järjepidevus ja vahepeal ka tähelepanu kõrvale juhtimine.

Õp2: /.../ Minu kogemus on see, et kui erivajadusega laps, oleneb tema erivajadusest, et kas ta saab aru, mida talle öeldakse või ta saab vähem aru. Et see keelamine või see peab olema väga lühisõnaline ja konkreetne. /.../ Ma tõstan käe ja ta teab, et a ah ta peab midagi muud tegema. Et see mõjub nagu. /.../

Murekohana töid õpetajad esile suhtlemise vanematega. Nad leiavad, et on keeruline vanematega vestelda lapse lubamatust käitumisest või sobilike oskuste puudumistest, kuna lapsevanemate poolt on enamasti esimeseks reaktsiooniks eitus. Üks õpetaja tunneb end just vanemaga seksuaalhariduslikel teemadel vestlemisel ebakindlalt.

Õp2: /.../ Aga minu jaoks on raske olnud, mitte raske vaid keeruline, see et tihtilugu neid vanemaid nagu, vanematele teavitada sellest, et ma olen öelnud, et kindlasti te olete kodus ka märganud, et poiss või tüdruk teeb midagi sellist eks ju. Siis nad esimene asi on see, et eitavad, et ei ole, nad mõtlevad, et see on midagi siivutut eks ju, ma ütlen, et see on täiesti normaalne. /.../

Vanemad töid välja, et erivajadusega lapsega teemadest arutlemisel on vajalik rääkida aeglaselt ja anda lapsele piisavalt aega. Oluline on ka ise aru saada ja katsetada, millised

lähenemised toimivad ja millised mitte, leida just enda lapse jaoks sobiv lähenemine. Laps vajab teema mõistmiseks isiklikku kogemust või koos lapsevanemaga tegevuste läbi tegemist.

Vanemate arvates ei tohiks olla arvamusel, et need teemad on enesest mõistetavad ja küll lapsed teavad ja oskavad.

Lv4: Meil oli niimoodi, et kui meil hiljuti sündis väikevend, et nüüd ta räägib küll kogu aeg. /.../ Ja siis ta ka nagu pärast rääkis, et jaa emmel oli tita kõhus ja siis me läksime haiglasse ja siis tita tuli ja nüüd on nii tore kõik. Seda ta nagu, peale seda kui tal endal siuke kogemus oli. /.../

Lv1: Ja mina ütleksin ka, et otseselt küsinud ei ole, aga see nt kui me räägimegi hammaste pesust kui sellisest, nagu nii ma näitan talle ja õpetan seda, et kuidas see käib /.../

Lv1: Võib-olla on natukene ka liiga enesest mõistetavad teemad, et me eeldame, et nad teavad, aga kas noh. Aga telekult ma saan aru küll, praegu ka arutades, et võib-olla võiks nagu täiesti eraldi teemaks võtta. Mingil hetkel nagu lihtsalt jutustama hakata. Aga samas ongi, et kuna kõne ja arusaamine paraneb ajaga, et siis ongi selles suhtes, et kui on konkreetne olukord, siis tundub nagu parem see arusaam ka, ongi kohe mingisugune näide tuua.

Eriühmas käiva lapse vanem tõi välja, et erivajadustega laste puhul, eriti kõnepuudega, on väga oluline käsitleda samu teemasid üheaegselt nii kodus kui ka lasteaias ning selleks kasutada sarnaseid materjale ning sõnavara. Sellest tingituna leidsid kõik vanemad, et väga oluline on koostöö õpetajaga. Lapsevanemad ootavad õpetajatelt rohkem tagasisidet, milliseid teemasid on nad lasteaias käsitlenud ning missuguseid materjale ning sõnavara nad kasutasid.

Lv1: /.../ Kui on erivajadusega laps, või haridusliku erivajadusega laps, kui me räägime näiteks kõnepuudest, mis siin on kõneprobleemist, mis siin on ma saan aru päris mitmel lapsel. Et seda olulisem on, et seda asja korratakse, et laps saaks mitmelt poolt seda ühte ja sama infot.

Lv5: Ma ise arvan ka, et mõlemad (lapsevanem ja õpetaja), aga üks seal on jälle see, et siis võiks teada ka, mida lasteaias räägitakse, et see info oleks nagu ühtne.

Lv4: /.../ Erivajadustega laste puhul ongi see, et siis kodus ka sama juttu räägiks. Et siis see võib-olla rohkem kinnitub, muidu just vastupidi see, et me räägime hoopis mingite teiste sõnadega. Et siis võib pigem sellist segadust tekitada. Et jah, pigem mõlemad võiksid rääkida ja koostöös lasteaiaga, et siis teaks millest rääkida.

Kokkuvõttes oli mõnevõrra üllatuslikke arvamusi õpetajate seas, mille kohaselt erivajadustega lastel tekib huvi seksuaalhariduse teemade vastu hiljem või et enda puudutamist esines vaid erivajadustega lastel. Nii õpetajad kui vanemad tõid esile mitmeid eripärasid, mida nad olid kasutanud või pidasid oluliseks erivajadustega lastele seksuaalhariduse pakkumisel: individuaalne lähenemine lähtuvalterivajadusest, konkreetsus ja kindel sõnavara, piisava aja võtmine, aeglaselt rääkimine, õppimine läbi kogemuse, järjepidev kordamine. Lapsevanemad

väljendasid, et nad ootavad lasteaialt rohkem tagasisidet, milliseid seksuaalhariduse teemasid on lasteaias käsitletud, milliseid materjale ja sõnavara on kasutatud.

3.4 Kirjandusallikad ja koolitused seoses seksuaalharidusega

Neljanda uurimisküsimuse analüüsimisel võeti aluseks küsitluskavast alapeatükk *materjalid ja koolitused*. Selle tulemusena moodustus viis kategooriat: varasemad teadmised, kirjandus, koolitused, abi leidmine ja abi vajadus.

Kõik õpetajad tõid välja, et nende varasemates õpingutes puudutati seksuaalhariduslikke teemasid minimaalselt või üldse mitte. Üks õpetaja tõi välja, et eripedagoogikat õppides on saadud osaliselt teadmisi seksuaalhariduslike teemade käsitlemiseks ja milliseid erisusi võivad nende teemade käsitlemisel erivajadusega lapsed vajada.

Õp3: Kui mina õppisin pedas, siis ei käsitletud veel. Ma olen hiljem õppinud lihtsalt, käinud koolitustel ja ise uurinud kõrvalt, kui on sattunud erivajadusega lapsi rühma. Seal kõrvalt õppinud. Aga minu ajal ei õpetatud neid asju eraldi.

Enamus õpetajad tundis end ka ilma koolitust läbimata kindlalt ja leiavad, et kui vajavad mõne teema käsitlemisel abi, siis selle leiab Internetist või raamatutest. Praegu ei osanud õpetajad välja tuua, millest nad puudust tunnevad, vaid kui tekib vajadus, siis konsulteeritakse teistega ja jagatakse kogemusi. Siiani on abiks olnud teema arutamine ja lahenduste leidmine koos rühma meeskonna ja juhtkonnaga. Erivajadusega laste puhul konsulteeritakse lasteaiatöötajate või eripedagoogiga.

Õp5: /.../ Mina ei tunne ka, et ma rohkem peaksin sellest end juurde koolitama, sest meil on ka väga hea eripedagoog, kelle käest ma saan alati abi, kui vaja oleks.

Õpetaja, kes on osalenud Lemme Haldre ja Eha Berezjuki poolt läbi viidud koolitusel lapse seksuaalse arengu ja seksuaalkasvatuse lasteaias, leidis, et ilma koolituseta ei tunneks ta ennast antud teema käsitlemisel üldse kindlalt. Lisaks tõi ta välja, et tänu koolitusele suudab ta paremini teemasid edasi anda ja rääkida neist teemadest ka lapsevanematele, mis omakorda võib vähendada laste väärkohtlemist.

Õp5: Mina arvan või mina tunnen, et tänu sellele, et ma ise olen seksuaalkasvatuse koolituse läbinud ja tänu selle programmi järgi teinud, siis ma arvan, et tänu sellele on mul palju parem neid asju seletada ja ma tunnen ennast tugevamalt. /.../

Õpetajatele on abiks mitmed raamatud, mis aitavad lastele teemasid selgitada. Ühel õpetajal on loodud rühma raamatukogu, mis sisaldab ka seksuaalharidust toetavaid raamatuid,

kust lapsed ise saavad raamatuid valida ning neid vaadata. Kui lastel tekib küsimusi, või õpetaja märkab piltide üle naermist, siis selgitatakse lastele raamatu sisu täpsemalt.

Õp2: Minu rühmas on olnud näiteks niimoodi, et mul on raamatukogu enda rühmas ja seal on selliseid raamatuid, mis on laste piltidega ja seal on Mari ja Jüri. /.../ Seal nad lõpuks võtavad riidest lahti ja on paljad. /.../

Õp1: Oleme lasteentsüklopeediast vaadanud.

Kokkuvõttes, neli õpetajat viiest hindas, et nende varasemates õpingutes pole seksuaalhariduse teemasid käsitletud või on tehtud seda minimaalselt. Sellegipoolest väljendasid õpetajad, et tunnevad ennast ka ilma koolituse läbimata kindlalt ja olid nii-öelda äraootaval seisukohal, mille kohaselt vajaduse korral on võimalik otsida abi Internetist, raamatutest või kolleegidelt. Seevastu õpetaja, kes oli läbinud seksuaalhariduse koolituse, väljendas, et koolitusega ei tunneks ta end seksuaalhariduse teemade läbimisel ja vanematega teemakohasel suhtlemisel üldse kindlalt

4. Arutelu

Magistritöö eesmärgiks oli selgitada välja sobitus- või erirühma õpetajate ja erivajadustega laste vanemate suhtumine seksuaalhariduse vajalikkusesse, nende kogemused eelkoolieas laste seksuaalse arengu väljenduste kohta ning kas ja kuidas käsitletakse seksuaalhariduse teemasid erivajadustega lastega. Eesmärgi saavutamiseks püstitati neli uurimisküsimust, mis said vastused grüpiintervjuudes tekkinud arutelude käigus.

Esimene uurimisküsimus oli, milline on sobitus- ja erirühma õpetajate ja lapsevanemate suhtumine seksuaalharidusse ja selle vajalikkusesse? Õpetajate ja lapsevanemate suhtumine seksuaalharidusse oli positiivne ja nad nägid, et erinevate teemade käsitlemine juba varases lapseas on vajalik. Sellist lähenemist soovitatakse ka MTO Euroopa seksuaalhariduse standardites (Euroopa..., 2015). Kui Brilleslijper-Kater ja Baartman (2000) uuringust tuli välja, et lapsevanemad seostavad seksuaalharidust seksuaalvahekorraga, siis antud uuringust sellist seost tuua ei saa. Vanemad olid teadlikud, mida tähendab lapsea seksuaalharidus ja suhtusid sellesse positiivselt. Ka töös esitatud nelja väitega, et koolieelses eas lastega ei peaks käsitlema seksuaalhariduslike teemasid, lapsevanemad ei nõustunud. Seevastu mõned õpetajad arvasid, et liiga varane seksuaalhariduse teemade käsitlemine tekitab lastes liigset uudishimu, samal arvamusel olid ka osad Tikkaneni (2013) uuringus osalenud õpetajad.

Õpetajate arvamused läksid lahku selles osas, kas seksuaalhariduse teemasid tuleks lastega käsitleda õpetaja poolt plaanitud õppe- ja kasvatustegevusena või ainuüksi siis, kui lapsed esitavad teemakohaseid küsimusi. Ka Tikkaneni (2013) uuritavad õpetajad jäid erinevale arusaamale, vähem kui pooled õpetajad võtsid seksuaalhariduslikud teemad planeeritud tegevustesse sisse, ülejäänud leidsid, et teemasid tuleb käsitleda vastavalt vajadusele.

Õpetajad ja lapsevanemad tõid uuringus välja ühe murekohana koostöö lasteaia ja kodu vahel. Õpetajad leidsid, et on keeruline lapsevanematega mitmetel teemadel vestelda, kuna tihti vanemad eitavad probleemi või ei saa probleemi tõsidusest aru. Lapsevanemad jällegi tõid välja, et saavad õpetajatelt liiga vähe informatsiooni, millest ja kuidas lastega räägitakse. Siinkohal tuleb rõhutada, et antud uuringus ei olnud tegemist samade laste õpetajate ja lapsevanematega. Balter, Rhijan ja Davies (2016) uuringus tõid ka õpetajad ühe murekohana välja koostöö lapsevanematega.

Teine uurimisküsimus oli, et milliseid teemasid on sobitus- ja erirühma õpetajad ja lapsevanemad lastega enda sõnul käsitlenud? Uuringust tuli välja, et nii lapsevanemad kui õpetajad pooldasid seksuaalhariduse teemade käsitlemist juba varases eas ja olid märganud laste mitmekesisest seksuaalsuse avaldumist käitumisena ja huvi väljendavate küsimuste esitamisenä sellistel teemadel nagu kehaosad, tunded, sobilik käitumine, laste saamine, poisi ja tüdruku erinevused jne. Seda kinnitavad ka Balter, Rhijn ja Davies (2016) ja Cacciatore ja kaasautorite (2020) poolt läbi viidud uuringud – lastel on seksuaalhariduslike teemade vastu huvi juba varases eas.

Tulemus, mille kohaselt väljendasid õpetajad, et nad on enda sõnul käsitlenud enamikke seksuaalhariduslike teemasid, mida soovitatakse ka MTO Euroopa seksuaalhariduse standardites (Euroopa..., 2015), kuid teemasid oli käsitletud peamiselt siis, kui lapsed olid küsimusi esitanud, on mõnevõrra vastuoluline. Samuti jäi kaks õpetajat viiest arvamusele, et liiga varakult rääkimine võib kaasa tuua liigse huvi antud teema vastu või teha muul viisil lapsele liiga. Sarnast hirmu ja kaheti mõistmist on toonud õpetajad ja lapsevanemad välja ka erinevates varasemates uuringutes (Balter, Rhijn & Davies, 2016; Brilleslijper-Kater & Baartman, 2000; Davies & Robinson, 2010). Samas tõi üks õpetaja välja, kes on koolituse läbinud ja programmi alusel lapsi õpetanud, et siiani ei ole ta märganud liigselt tekkinud huvi peale teemade käsitlust. Pigem leidis ta, et lapsed on rohkem teadlikud ja julgevad neist teemadest rääkida ja abi küsida.

Lapsevanemad olid enda sõnul käsitlenud MTO poolt soovitatud seksuaalhariduse teemasid vähesemal määral võrreldes õpetajate enesehinnanguga.

Õpetajate ja lapsevanemate arvates oli oluline anda lapsele piisavalt teadmisi keha ja tunnete kohta ning selgitada sobilikke käitumisi erinevates situatsioonides. Almann (2000) on enda uurimuses välja toonud selle, et on väga oluline vastata igale lapse poolt tekkinud küsimusele eakohaselt. Samuti õpetajad ja lapsevanemad tõid selle intervjuus välja. Peamiselt arutleti alles siis erinevate teemade üle, kui lastel tekkis nende vastu huvi ning esitati küsimusi.

Kolmas uurimisküsimus oli, missuguste erisustega tuleb sobitus- ja erirühma õpetajate ja lapsevanemate arvates arvestada erivajadustega laste puhul seksuaalhariduse teemade käsitlemisel? Nii õpetajad kui ka lapsevanemad leidsid, et on oluline ka erivajadusega lapsele tagada varajane seksuaalharidus olenemata tema puudest või erisusest. Mõnevõrra üllatuslik tulemus, mille kohaselt esines õpetajate seas arvamus, et erivajadustega lastel tekib huvi seksuaalhariduse teemade vastu hiljem või et enda puudutamist esines vaid erivajadustega lastel, on vastuolus tänapäevaste teadmistega erivajadustega lapse seksuaalsest arengust. Ka erivajadusega lapsed tunnevad huvi seksuaalhariduslike teemade vastu, mille on Fernandes koos kaasautoritega (2016) ning George ja Stokes (2018) oma uurimustes välja toonud, kuid erivajadus (näiteks kõne hilinemine) võib nende eneseväljendust piirata. Samuti võidakse erivajadustega lapsi ümbritsevate poolt tahtlikult näha asekuaalsetena (Michielsen & Brockschmidt, 2020). On hästi teada, et enda suguelundite puudutamine on laialt levinud nii erivajadusega kui erivajadusteta laste seas (Cacciatore *et al.*, 2020a).

Nii õpetajad kui lapsevanemad oskasid välja tuua mitmeid erisusi, mida nad olid kasutanud või pidasid oluliseks erivajadustega laste seksuaalhariduse pakkumisel: tuleb olla järjepidev, konkreetne, rääkida aeglaselt ja selges keeles, vajadusel suunata lapse tähelepanu muule tegevusele ja teema käsitlemisel lähtuda lapse erivajadusest ning vajadusel läheneda individuaalselt. Erivajadustega laste õpetamisel on oluline lapse individuaalsusega arvestamine ja lähtuda lapse arengulisest vanusest leidmaks tema jaoks sobivad õppemeetodid (sõnaline, näitlik, praktiline) (Häidkind & Kuusik, 2009; Kõrgesaar, 2020).

Lapsevanemad tõid välja, et nende jaoks teeb teema käsitlemise keeruliseks see, et lapsel on raskusi kõne loomise ja mõistmisega, mille tulemusel ei saa vanemad täpselt teada, kui palju laps õpetust mõistab, mille tulemusel pole vanemad erinevaid teemasid kodus käsitlenud. Seda kinnitavad ka kaks uurimust, kus kõne mõistmise ja loomise raskustega lastel oli tavapärasest

vähem teadmisi noorukieas (Braines, Emerson, Robertson & Hattoni, 2018; Fernandes *et al.*, 2016). Enamus vanemaid leidis, et neil on vähe teadmisi, kuidas ja milliste sõnadega erinevaid teemasid õpetada ja selgitada nii, et ka laps seda mõistaks. Ka Kullase (2021) diplomitöös selgus, et lapsevanemate teadmised seksuaalse arengu poole pealt kesised. Uuringus osalenud lapsevanemad tundsid puudust erialastest koolitustest ja koostööst õpetajatega. Vanemad pidasid väga oluliseks, et kodus ja lasteaias õpetatakse samade materjalide abil ning kasutatakse ühesugust sõnavara, kuna see aitab kõnepuudega lapsel lihtsamalt teemat mõista ja tekitab vähem segadust, millega nõustusid ka õpetajad.

Neljäs küsimus oli, milliste kirjandusallikatega on tutvunud ja milliseid koolitusi seoses seksuaalharidusega on sobitus- ja erirühma õpetajad enda sõnul läbinud? Selgus, et õpetajad ei olnud läbinud temaatilisi koolitusi (v.a. üks õpetaja) ega osanud nimetada temaatilisi kirjandusallikaid või abimaterjale. Samas ei tundnud ka õpetajad neist puudust, kuna leidsid, et hetkel pole neid vaja. Magistritöös välja toodud metoodilisest materjalist lapse seksuaalse arengu toetamiseks polnud õpetajad teadlikud (Part & Kull, 2018).

Seevastu üks uuringus osalenud õpetaja oli osalenud temaatilisel koolitusel lapse seksuaalse arengu ja seksuaalkasvatuse kohta ning väljendas, et sellest on õpetajale ja tema õpetatavatele lastele ning lapsevanematele palju kasu olnud ning õpetajale teemade käsitlemisel andnud kindlustunde. Teised õpetajad leidsid, et nad hetkel ei näe vajadust mõnel seksuaalhariduslike teemade koolitusel osaleda, kuna hetkel on teadmisi piisavalt, kuid leidsid, et koolitustel osalemine on vajalik ja avardab silmaringi.

Kokkuvõtlikult võib välja tuua, et üldiselt suhtusid nii õpetajad kui lapsevanemad seksuaalharidusse positiivselt ja pidasid seda eelkoolieas vajalikuks alates varasest east, kuid tulemusi võis mõjuda ka valimisse sattunud osalejate eeldatavalt suurem huvi teema vastu. Eelöelduga on mõnevõrra vastuolus õpetajate (kuid mitte vanemate) seas esile tulnud arvamus, mille kohaselt liiga varane seksuaalharidus tekitab lastes liigset uudishimu. Nii õpetajad kui lapsevanemad olid märganud eelkoolieas (sh erivajadustega) laste seksuaalse arengu väljendusvorme nii verbaalselt kui käitumise poole pealt. Õpetajate sõnul olid nad käsitlenud lasteaias suuremas osas seksuaalhariduslike teemasid, mis on MTO soovitusel välja toodud. Siiski ilmnes mõnevõrra murettekitavana mitme osaleja seisukoht ja praktika, mille kohaselt lastega räägiti seksuaalhariduslikel teemadel alles siis, kui selleks tekkis vajadus, mitte aga õpetaja enda teemapüstitusena. Lapsevanemad olid enda sõnul käsitlenud MTO poolt soovitatud

teemasid vähesemal määral võrreldes õpetajatega. See kokku võib tähendada, et nii kodus kui lasteaias käsitletakse seksuaalhariduse teemasid täiskasvanu poolt algatatuna liiga hilja või üldse mitte. Erivajadustega laste puhul seksuaalhariduse käsitlemisel töid õpetajad välja mitmeid olulisi erisusi, mida nad olid enda sõnul rakendanud – individuaalne lähenemine, konkreetsus ja selge sõnavara, lähtumine erivajadustest, antakse piisavalt aega, järjepidev kordamine jne. Nii õpetajad kui ka lapsevanemad leidsid, et eelkoolieas erivajadusega lapse seksuaalharidust ei saa jätta vaid vanemate või õpetajate hooleks, vaid see peab toimuma mõlema koostöös. Neli õpetajat viiest ei olnud osalenud temaatilistel koolitustel, kuid sellegipoolest ütlesid, et tunnevad ennast ka ilma koolituse läbimata kindlalt. Koolituse läbinud õpetaja seevastu ütles, et koolituseta ei tunneks ta end seksuaalhariduse teemade läbimisel ja vanematega teemakohasel suhtlemisel üldse kindlalt. Seega on koolituse läbinud õpetajate enesekindlus küsitav.

Töö piiranguteks on valimi suurus, vaid 11 uuritavat ei anna võimalust üldistuste ja selgete järelduste tegemiseks. Mitmed õpetajad ja lapsevanemad loobusid või ei võtnud ühendust, ühe põhjusena toodi välja, et ei osata sellest teemast rääkida või ei tunta end kindlana. Teised mitteosalemise põhjused ei ole teada. Sihtrühma vähest hõlmatust tuleb tulemuste tõlgendamisel arvestada – uuringu tulemused peegeldavad vaid uuringus osalenute arvamusi ja hinnanguid. Kasutati fookusgrupi intervjuud, mis võis kaasa tuua, et indiviidi arvamus ei selgunud täiel määral, kuna ta püüdis jälgida grupi hoiakut. Üks koolituse läbinud õpetaja ja üks isa pole piisav vastavat sihtrühma esindama. Lastevanemate ja õpetajate sarnane uurimine ei ole täiel määral põhjendatud, kuna kummagi rollid ja vajalik ettevalmistus lapse seksuaalse arengu toetamisel on erinevad.

Töö väärtusteks on, et eelnevalt pole uuritud lasteaiaõpetajate ja lapsevanemate arvamusi seksuaalhariduse vajalikkuse kohta eelkoolieas, samuti erivajadustega lastel. Koondatud sai informatsioon seksuaalhariduslike juhendmaterjalide ja koolituste kohta. Uuendamisel olev alushariduse riiklik õppekava peaks hõlmama ka seksuaalharidust. Edaspidi võiks uurida täpsemalt milliseid seksuaalhariduslikke teemasid ja kuidas õpetajad käsitlevad erivajadustega lastega tegelikult ning kuidas seda teevad seksuaalhariduse koolituse läbinud õpetajad. Lisaks võiks proovida uurida ka eelkooliealiste erivajadustega laste seksuaalhariduslikke teadmisi, oskusi ja hoiakuid erinevates vanuserühmades.

Tänuõnad

Soovin tänada enda juhendajat Kai Parti ja vastutavat juhendajat Pille Häidkindi ning varasemat kaasjuhendajat Tõnu Jürjenit mõistva suhtumise ja aitamise eest. Lisaks soovin tänada Raisa Cacciaret jagatud materjalide eest. Suured tänud lähevad kõikidele, kes osalesid uuringus või aitasid uuringusse uuritavaid leida. Täna Karlit, kes aitas tõlkimisega. Samuti täna ka enda perekonda, sõpru, tuttavaid ja kursusekaaslast, kes olid mulle igati toeks ja andsid positiivset energiat töö valmimisse.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Maige Vallik

/allkirjastatud digitaalselt/

07.01.2022

Kasutatud kirjandus

- Almann, S. (2000). *Laps ja seksuaalsus. Miks? Millal? Kuidas?* Tallinn: Kirjastus Ilo.
- Baines, S., Emerson, E., Robertson, J., & Hatton, C. (2018). *Sexual activity and sexual health among young adults with and without mild/moderate intellectual disability*. BMC Public Health, 18.
- Balter, A., van Rhijn, T. M., & Davies, A. W. (2016). *The development of sexuality in childhood in early learning settings: An exploration of early childhood educators' perceptions*. The Canadian Journal of Human Sexuality, 25(1).
- Baum, H. (2003). *Ma ei mäingi sinuga! Suhtlemine eemaletõrjutud ja põlatud lastega*. Tormikiri OÜ.
- Brilleslijper-Kater, S. N., & Baartman, H. E. (2000). *What do young children know about sex? Research on the sexual knowledge of children between the ages of 2 and 6 years*. Child Abuse Review, 9(3), 166-182.
- Cacciatore, R. (2014) *Laste seksuaalkasvatus*. 2. tr. Tallinn: Kirjastus Varrak.
- Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. (2020). *Annabeli oma enda naba*. Tallinn: Menu Meedia.
- Cacciatore, R., Ingman-Friberg, S., Lainiala, L. & Apter, D. (2020a). *Verbal and behavioral expressions of child sexuality among 1-6-year-olds as observed by daycare professionals in Finland*. Springer Science + Business Media, LLC, part of Springer Nature 2020. Archives of Sexual Behavior (2020) 49:2725-2734.
- Cacciatore, R., Ingman-Friberg, S., Apter, D., Sajaniemi, N. & Kaltiala, R. (2020b). *An alternative term to make comprehensive sexuality education more acceptable in childhood*. South African Journal of Childhood Education 10(1), a857. Külastatud 17.12.2021 aadressil <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1268322.pdf>
- Davies, C., & Robinson, K. (2010). *Hatching babies and stork deliveries: Risk and regulation in the construction of children's sexual knowledge*. Contemporary Issues in Early Childhood, 11(3), 249-262.
- Eesti Seksuaaltervise Liit (2015). *Euroopa seksuaalhariduse standardid*. Külastatud 21.09.20 aadressil http://lft.ee/admin/upload/files/WHO_Euroopa_seksuaalhariduse_standardid.pdf

- Fernandes, L.C., Gillberg, C.I., Cederlund, M., Hagberd, B., Gillberg, C., Billstedt, E. (2016). *Aspects of sexuality in adolescents and adults diagnosed with autism spectrum disorders in childhood*. Journal of Autism and Developmental Disorders. 46: 3155-3165.
- Frans, E. (2020) *Lipusüsteem: laste ja noorte lubamatule ja sobimatule seksuaalkäitumisele reageerimine*. Tallinn: Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi.
- George, R. & Stokes, M.A. (2018). *Sexual orientation in autism spectrum disorder*. Autism Research 11: 133-141.
- Häidkind, P., Kuusik, Ü. (2009). *Erivajadustega laps koolieelses lasteasutuses*. E. Kulderknup (toim), *Lapse arengu hindamine ja toetamine* (lk 22-72). Tartu: Studium.
- Justiitsministeerium. (2020). *Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise hoiakute ja kogemuste uuring*. Külastatud 19.12.2021 aadressil <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/uuringute-andmestikud/laste-ja-noorte-seksuaalse-vaarkohtlemise-hoiakute-ja-kogemuste-uuring-2020>
- Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (29.05.2008). RT I 2008, 23, 152. Külastatud 22.10.2021 aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772>
- Koolitused lapsevanematele* (2021). Eesti Seksuaaltervise Liit kodulehekülj. Külastatud 19.12.2021 aadressil <https://seksuaaltervis.ee/estl/koolitused/koolitused-lastevanematele>
- Kullas, K. (2021). *Lapse turvalisus kui üks osa seksuaalkasvatusest 4-7aastaste laste vanemate hinnangul*. Diplomitöö. Haapsalu kolledž, tervisejuhi õppekava.
- Kõrgesaar, J. (2020). *Sissejuhatus hariduslike erivajaduste käsitlusse*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Lapse erilasteaeda või -rühma vastuvõtmise ning väljaarvamise alused ja kord (23.02.2018). RT I, 20.02.2018, 2. Külastatud 22.10.2021 aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/120022018002>
- Lilleoja, L. (2013). *Erivajadutega laps lasteaias. Abimaterjal õpetajakoolituse üliõpilastele*. Tallinn.
- McCabe, M.P. (1999). *Sexual knowledge, experience and feelings among people with disability*. Sexuality and Disability, volume 17, No. 2 157-170. Külastatud 21.09.20 aadressil <https://link.springer.com/content/pdf/10.1023/A:1021476418440.pdf>
- Michielsen, K., Brockschmidt, L. (2020) *Barriers to sexuality education for children and young people with disabilities in the WHO European region: a scoping review*. Taylor &

- Francis Online 1-19. Külastatud 09.05.2021 aadressil
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14681811.2020.1851181>
- Pandia, W. S. S., Widyawati, Y. & Indriati, E. (2016). *Sexual education knowledge for early childhood*. Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR), volume 58, 446-450. Külastatud 21.09.20 aadressil <https://www.atlantispress.com/proceedings/icece-16/25869370>
- Part, K., Haldre, K., Palm, E., Baltussen, R., Ketting, E., Kivelä, J., Kõiv, K., & Kull, M. (2011). *Kooli seksuaalhariduse mõjust Eestis*. Haridus, 4, 39-47.
- Part, K., & Kull, M. (2018). *Koolieelses eas laste seksuaalkasvatus: keha, tunded ja turvalisus. Metoodiline materjal lapse seksuaalse arengu toetamiseks*. Külastatud 21.09.20 aadressil https://intra.tai.ee/images/prints/documents/154652678970_seksuaalkasvatus.pdf
- Pfeiffer, A. (2011). *Minu keha raamat*. Varrak.
- Põhikooli riiklik õppekava (2021). Riigi Teataja I 23.04.2021, 10. Külastatud 05.05.2021 aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/123042021010>
- Püttsepp, J. (2017). *Mina olen enda oma*. MTÜ Lastekaitse Liit.
- Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus (2009). *Õppe- ja kasvatustgevuse valdkonnad*. Tallinn.
- Tervise Arengu Instituut (2018). *Laste seksuaalne areng vanuses 0 kuni 18 aastat*. Külastatud 21.09.20 aadressil
https://intra.tai.ee/images/prints/documents/154652639359_laste_seksuaalne_areng.pdf
- Tervise Arengu Instituut, Väestöliitto (Soome) (2020). Plakat: *Toeta lapse arengut. Lastest lähtuv seksuaalkasvatus*. Külastatud 09.05.21 aadressil
https://intra.tai.ee/images/prints/documents/149969292984_Plakat_Toeta_lapse_arengut_est_A1.pdf
- Tervise Arengu Instituut, Väestöliitto (Soome) (2020) Plakat: *Minu keha ja turvalisus*. Külastatud 09.05.21 aadressil
https://intra.tai.ee/images/prints/documents/157890538823_minu%20keha_.pdf
- Tikkanen, H. (2013). *Lastentarhanopettaja lapsen kasvun tukijana*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Metropolia Ammattikorkeakoulu.
- Tomingas, T. (2019). *Miks? Minu keha. Küsimused ja vastused*. Tallinn: Koolibri.
- Veebikoolituse I grupp „Koolieelses eas laste seksuaalkasvatus: keha-, tunde- ja turvalisusekasvatus“* (2021). Tervise Arengu Instituudi kodulehekülj. Külastatud

09.05.2021 aadressil <https://tai.drupaltest.we.ee/et/koolitused-sundmused/veebikoolituse-i-grupp-koolieelses-eas-lasteseksuaalkasvatus-keha-tunde-ja>

Õunapuu, L. (2012) *Valimid kvantitatiivsetes ja kvalitatiivsetes uurimustes*. Külastatud 07.05.21 aadressil <https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/27764/index.html>

Õunapuu, L. (2014) *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool.

Lisad

Lisa 1. Ankeet õpetajatele

ANKEET (õpetaja)

(tõmba õigele vastusele joon alla/ tee värviliseks või vasta kirjalikult)

Sugu: naine/mees

Vanus (aastates):

Millistel eripedagoogilistel täiendkoolitustel/koolitustel olete osalenud?

Kas olete osalenud koolieelseas laste seksuaalhariduslikul koolitusel?

- Jah (millisel?):
- Ei

Tööstaaž koolieelses lasteasutuses aastates (eraldi välja tuua mitu aastat sobitus- või erirühmas):

Praeguse rühma liik, suurus, laste vanused:

Mitu ja millise erivajadusega last on rühmas?

Lisa 2. Ankeet lapsevanematele

ANKEET (lapsevanem)

(tõmba õigele vastusele joon alla/ tee värviliseks või vasta kirjalikult)

Sugu: naine/mees

Vanus (aastates):

Erivajadusega lapse vanus ja erivajadus:

Millises rühmas käib laps (sobitusrühmas/erirühmas):

Millistel erivajadustega laste teemade koolitustel või teemapäevadel olete osalenud?

Kas olete osalenud koolieelses eas laste seksuaalhariduslikul koolitusel?

- Jah (millisel?):
- Ei

Lisa 3. Kutse uuringus osalemiseks

Tere!

Olen Tartu Ülikooli eripedagoogika ja logopeedia õppekava magistrant. Enda lõputöös soovin kaardistada sobitus- ja erirühma laste vanemate ja õpetajate mõtteid ja kogemusi seoses eelkoolieas laste seksuaalkasvatusega. Uurimistöö saab anda soovitusi, kuidas kõige paremini toetada antud sihtrühma laste arengut. Nii õpetajatest kui ka lapsevanematest moodustan kaks fookusgruppi, kellega viin veebipõhiselt läbi grüüintervjuud, mis kestavad umbes üks tund. Osalejatel on võimalus jääda konfidentsiaalseks, st veebiintervjuud lepitakse uurijaga e-maili teel kokku, kuid intervjuu andmisel grupis ei pea osalema enda veebikaamera pildi ja nimega. Magistratöös on tagatud osalejate anonüümsus ja tulemused on üldistatud. Uuringusse ootan sobitus- või erirühma õpetajaid. Ja lapsevanemaid, kellel on erivajadusega 2-8-aastane laps. Kui olete nõus osalema või Teil tekib lisaküsimusi, siis palun kirjutage sellele e-mailile (maige.vallik@gmail.com). Kui teate kedagi, kes võiks veel uuringus osaleda, siis palun, et edastaksite selle kirja.

Olen ette väga tänulik, Maige Vallik

Lisa 4. Küsimuste kava õpetajatele

Sissejuhatus

Millised mõtted ja tunded tekitab teie koolieelses eas laste seksuaalharidus? (palun esitage 4-5 märksõna)

Lapsed räägivad ja esitavad küsimusi (uuriija lugemise küsimused ette)

Kas olete kogunud, et lapsed esitavad küsimusi või räägivad järgmistel teemadel? (too eraldi välja erivajadusega lapsed)

- Lapsed on küsinud hügieeni teemade kohta (nt kuidas pesta hambaid, käsi ja alakeha, pühkida tualetis käies)?
- Lapsed on rääkinud või küsinud kehaosade nimetuste ja/või nende kehaosade otstarbe kohta – nt naba, pepu, tussu, noku?
- Lapsed on küsinud inimeste kehade erinevuste kohta – nt naised ja mehed, lapsed ja täiskasvanud, nahavärv, puuded?
- Küsinud soorollide kohta (mida mehed ja naised / poisid ja tüdrukud võivad / ei või teha või kuid oleks neil sobilik käituda poisi või tüdrukuna)?
- Lapsed on küsinud, kuidas laps hakkab ema kõhus kasvama? Kuidas laps kõhus kasvab? Kuidas laps kõhust välja saab? Kust lapsed tulevad?
- Lapsed on küsinud või rääkinud oma keha puudutamise kohta (hea tunne kehas)?
- Lapsed on küsinud või rääkinud, kes võib last puudutada, kallistada, sülle võtta)?
- Esitanud küsimusi helluse, läheduse või turvatunde väljanäitamise kohta – nt küsinud, kas sulle meeldib kallistada?
- Rääkinud, kui keegi teine laps meeldib? Või väljendanud, et armastab kedagi teist last?
- Rääkinud erinevatest peretüüpidest (nt ühe vanemaga pered, kasuvanemad, muud pered?)
- Rääkinud sellest, kui keegi on puudutanud lapse keha nii, et see on haiget teinud, paha tunde tekitanud?

Kas nimetatud käitumine erineb teie arvates laste puhul üldiselt või erivajadustega lastel?

Milliseid tundeid tekitab teie eelnevatele küsimustele vastamine? Kas on tekitanud raskusi?

Senised teadmised

Milliseid lapse seksuaalse arenguga ja seksuaalharidusega seotud teemasid on käsitletud teie erialases väljaõppes? (lapse keha, lähedus ja puudutamine, tunnetest rääkimine, turvaoskused (nt ei ütlemine, kui tunne pole õige), inimsuhted ja peretüübid, kust lapsed tulevad?)

Kas ja kuidas on neid teemasid teie väljaõppes käsitletud erivajadusega lapse kontekstis?

Senised kogemused seksuaalkasvatusega (teemasid, millele varasemalt saadi vastused, uuesti ei käsitletud)

Kuivõrd olete ise lastega järgmistel teemadel rääkinud?

- inimese keha ja selle areng (sobivad nimetused kehaosadele, sh suguelunditel),
- lähedus ja puudutamine,
- tunnetest rääkimine,
- turvaoskused (kui tunne pole õige, siis võib puudutusest keelduda; mõnikord inimesed ei ole laste vastu head ja võivad teha halba = vägivald laste vastu, ei ütlemine),
- inimsuhted ja erinevad peretüübid,
- sobilik ja mitesobilik käitumine/suhtlemine, abi küsimine usaldusväärselt täiskasvanult,
- rasedus, laste saamine, sünd (sh kas olete rääkinud nn kapsalehe ja kurejutte / olete rääkinud täiskasvanute lähedusest, rasedusest, viljakuse põhimõtetest),
- hügieen

(laste reaktsioon ja suhtumine teemasse?)

Vanus teemade käsitlemiseks

Millises vanuses tuleks teie arvates nimetatud teemadel lastega rääkida? Kas erivajadustega laste puhul on siin mingeid erinevusi?

Erisused erivajadustega laste puhul

Kas nimetatud teemadest peaksid erivajadustega lastega rääkima pigem lasteaiaõpetajad või lapsevanemad?

Missuguste erisustega tuleb teie arvates arvestada erivajadustega laste puhul erinevate seksuaalhariduse teemade käsitlemisel? (kõnepuue, autism, kuulmispuue)

Väited

Kas nõustud väidetega (poolt ja vastu argumendid)?

- Lasteaialapsed on seksuaalhariduseks liiga noored!
- Seksuaalhariduslikel teemadel peaksid lastega rääkima lapsevanemad!
- Seksuaalhariduslikel teemadel rääkimine tekitab lastes liigset uudishimu teiste kehade avastamise ja seksi vastu!
- Erivajadusega lastega ei tohiks seksuaalhariduslike teemasid käsitleda!

Materjalid ja koolitused

Millistest materjalidest, raamatutest ja koolitustest olete siiani saanud asjatundlikku infot koolieelses eas laste seksuaalse arengu ja seksuaalhariduse kohta? Sh nimetage erivajadustega laste kohta arvestavaid allikaid?

Missugust tuge, koolitusi, materjale vajaksite, et saaksite ennast seksuaalhariduslike teemade käsitlemisel kindlamalt tunda?

Lisa 5. Küsimuste kava lapsevanematele

Sissejuhatus

Millised mõtted ja tunded tekitab teis koolieelses eas laste seksuaalharidus? (palun esitage 4-5 märksõna)

Laps räägib ja esitab küsimusi (uuriija luges küsimused ette)

Kas olete kogenud, et laps on esitanud küsimusi või rääkinud järgmistel teemadel?

- Laps on küsinud hügieeni teemade kohta (nt kuidas pesta hambaid, käsi ja alakeha, pühkida tualetis käies)?
- Laps on rääkinud või küsinud kehaosade nimetuste ja/või nende kehaosade otstarbe kohta – nt naba, pepu, tussu, noku?
- Laps on küsinud inimeste kehade erinevuste kohta – nt naised ja mehed, lapsed ja täiskasvanud, nahavärv, puuded?
- Küsinud soorollide kohta (mida mehed ja naised / poisid ja tüdrukud võivad / ei või teha või kuid oleks neil sobilik käituda poisi või tüdrukuna)?
- Laps on küsinud, kuidas laps hakkab ema kõhus kasvama? Kuidas laps kõhus kasvab? Kuidas laps kõhust välja saab? Kust lapsed tulevad?
- Laps on küsinud või rääkinud oma keha puudutamise kohta (hea tunne kehas)?
- Laps on küsinud või rääkinud, kes võib last puudutada, kallistada, sülle võtta)?
- Esitanud küsimusi helluse, läheduse või turvatunde väljanäitamise kohta – nt küsinud, kas sulle meeldib kallistada?
- Rääkinud, kui keegi teine laps meeldib? Või väljendanud, et armastab kedagi teist last?
- Rääkinud erinevatest peretüüpidest (nt ühe vanemaga pered, kasuvanemad, muud pered?)
- Laps on esitanud küsimusi erinevate tunnete/emotsioonide kohta?
- Laps on rääkinud sellest, kui keegi on puudutanud lapse keha nii, et see on haiget teinud, paha tunde tekitanud?

Kas nimetatud käitumine erineb teie arvates laste puhul üldiselt ja erivajadustega lastel?

Milliseid tundeid tekitab teis eelnevatele küsimustele vastamine? Kas on tekitanud raskusi?

Senised kogemused seksuaalkasvatusega (teemasid, millele varasemalt saadi vastused, uuesti ei käsitletud)

Kuivõrd olete ise lapsega järgmistel teemadel rääkinud?

- inimese keha ja selle areng (sobivad nimetused kehaosadele, sh suguelunditel),
- lähedus ja puudutamine,
- tunnetest rääkimine,
- turvaoskused (kui tunne pole õige, siis võib puudutusest keelduda; mõnikord inimesed ei ole laste vastu head ja võivad teha halba = vägivald laste vastu, ei ütlemine),

- inimsuhted ja erinevad peretüübid,
- sobilik ja mitesobilik käitumine/suhtlemine, abi küsimine usaldusväärselt täiskasvanult,
- rasedus, laste saamine, sünd (sh kas olete rääkinud nn kapsalehe ja kurejutte / olete rääkinud täiskasvanute lähedusest, rasedusest, viljakuse põhimõtetest),
- hügieen

(lapse reaktsioon ja suhtumine teemasse?)

Mis vanuses tuleks teemasid käsitleda?

Millises vanuses tuleks teie arvates nimetatud teemadel lapsega rääkida? Kas erivajadustega laste puhul on siin mingeid erinevusi?

Kas erivajadustega lastel on mingeid erisusi seksuaalhariduse teemade käsitlemisel?

Kas nimetatud teemadest peaksid erivajadustega lastega rääkima pigem lasteaiaõpetajad või lapsevanemad?

Missuguste erisustega tuleb teie arvates arvestada erivajadustega laste puhul erinevate seksuaalhariduse teemade käsitlemisel? (kõnepuue, autism, kuulmispuue)

Väited

Kas nõustud väidetega (poolt ja vastu argumendid)?

- Lasteaialapsed on seksuaalhariduseks liiga noored!
- Seksuaalhariduslikel teemadel peaksid lastega rääkima lapsevanemad!
- Seksuaalhariduslikel teemadel rääkimine tekitab lastes liigset uudishimu teiste kehade avastamise ja seksi vastu!
- Erivajadusega lastega ei tohiks seksuaalhariduslike teemasid käsitleda!

Materjalid ja koolitused

Millistest materjalidest, raamatutest ja koolitustest olete siiani saanud asjatundlikku infot koolieelses eas laste seksuaalse arengu ja seksuaalhariduse kohta? Sh nimetage erivajadustega laste kohta arvestavaid allikaid?

Missugust tuge, koolitusi, materjale vajaksite, et saaksite ennast seksuaalhariduslike teemade käsitlemisel kindlamalt tunda?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maige Vallik

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Lasteaiaõpetajate ja lapsevanemate hinnang enda valmisolekule erivajadustega laste seksuaalse arengu toetamiseks seksuaalhariduse kaudu“, mille juhendaja on Kai Part ja vastutav juhendaja on Pille Häidkind, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Maige Vallik

07.01.2022